

LOSSE BLADEN

UIT DE

GESCHIEDENIS VAN DE

INVOERING DER KERKHERVORMING

IN

NEDERLAND.

HERINNERINGEN

VOOR HET

NEDERLANDSCHE VOLK

UIT DE JAREN

1521—1581

DOOR

J. I. DOEDES.

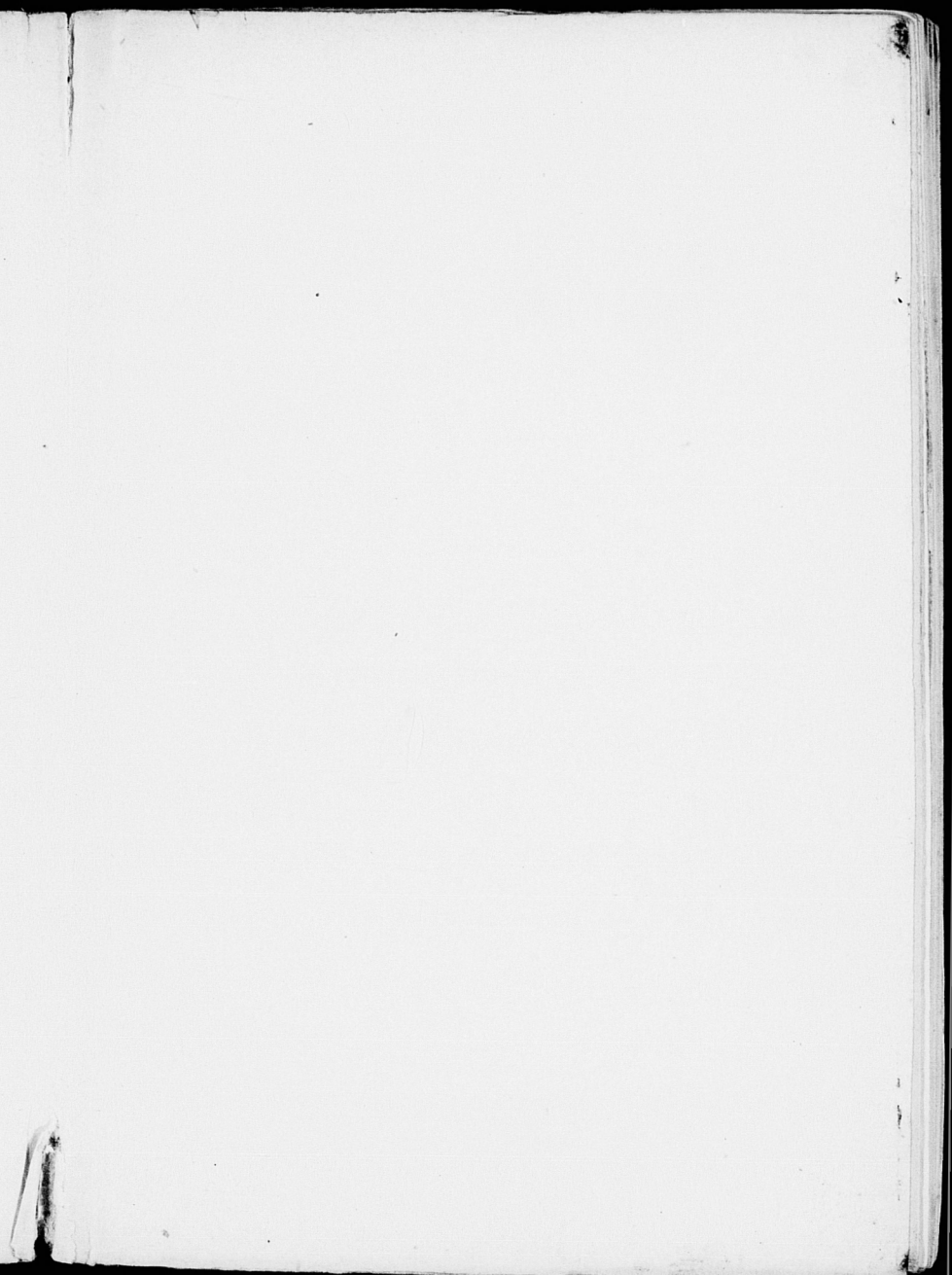
TUOL. DR. PRED. TE ROTTERDAM.

TE UTRECHT, BIJ
KEMINK EN ZOON.

1853.

H. oct.
2143

G E S C H E N K
V A N H E T
U T R . O U D - S T U D E N T E N F O N D S .

IN

025

H12143

LOSSE BLADEN
UIT DE
GESCHIEDENIS VAN DE
INVOERING DER KERKHERVORMING
IN
NEDERLAND.

HERINNERINGEN
VOOR HET
NEDERLANDSCHE VOLK
UIT DE JAREN
1521—1581

DOOR
J. I. DOEDES.
THEOL. DR. PRED. TE ROTTERDAM.

TE UTRECHT, BIJ
EN ZOON.
3.

RIJKSUNIVERSITEIT UTRECHT

0328 9638

FOSSÉ BLAISE

GRANDS MOULINS

UNION DES PROPRIETAIRES

REPERAGE

PROJET

PROJET DE TRACÉ

1881-1882

M. J. FORD

PROJET DE TRACÉ

PROJET DE TRACÉ

PROJET DE TRACÉ

1881

INHOUD.

	Bladz.
VERDRUKKING.....	3.
LIJDEN.....	17.
GELOOFSMOED.....	37.
ZEGEPRAAL.....	50.

BIJLAGEN.

1. BRIEF VAN KEIZER KAREL V AAN HET HOF VAN UTRECHT, 1545.....	59.
2. HET LIED VAN LUTHER OP DEN MARTELDOOD VAN HENDRIK VOES EN JOHANNES ESCH, 1523.....	61.
3. BRIEF VAN LUTHER AAN DE CHRISTENEN IN NEDERLAND, 1523.....	68.
4. LAATSTE BRIEVEN VAN HERMANUS SCHINCKEL AAN ZIJNE VROUW EN KINDEREN, 1568.....	71.
5. HET WILHELMUS VAN NASSOUWE.....	79.

Geef ons, o goede God! sodanig uwēn segen,
End' uwēn goeden Geest, o leystar van ons wegen,
Dat elck mach met verstand wel in zyn selven sien,
Het goede stedig doen, 't quaet laten ende vlien,
En offren U so danck op d' Altaer onser sielen,
Dat wy niet in de hand van onsen vyand vielen,
Die so soeckt ons verderf, ons ondergang en schand,
End' een verwoesting van ons lieve vaderland.

Nederl. Gedenck-Clanck.

De zestig jaren, die verloop en zijn tusschen 1521 en 1581, van het jaar waarin het eerste edikt tegen de Hervorming in de Nederlanden geteekend is, tot dat deze Noordelijke Gewesten zich onafhankelijk van den Koning van Spanje verklaarden; die zestig jaren behooren tot de belangrijkste en voor het Koningrijk Gods in deze streken meest gezegenden onzer vaderlandsche geschiedenis.

Op die zestig jaren zien wij terug met een diep bewogen gemoed, als wij God danken, dat Hij in de zestiende eeuw door de Hervormers het Evangelie onzes Heeren Jezus Christus heeft laten prediken, zoo als het, na het verval van de dienst der waarheid en der gerechtigheid in de Christelijke Kerk, er vele eeuwen niet gehoord was.

De geschiedenis van de invoering der Hervorming in de Nederlanden heeft natuurlijk vooral dan veel aantrekkelijks voor ons, als wij den Heer Jezus liefhebben, en met droefheid des harten Romes tegenstand zien tegen de waarheid en hare getuigen.

Uit die geschiedenis bieden wij hier eenige losse bladen aan, herinneringen van een heerlijk verleden, dat voor ons vaderland een nieuw tijdvak van bloei

en zegen heeft doen aanbreken, van een verleden, dat opwekkend en waarschuwend tot ons spreekt, zoowel voor het tegenwoordig oogenblik, als voor de toekomst.

Het weinige, dat men in deze losse bladen ontvangt, moge menigeen de handen doen uitstrekken naar den overvloed, waaruit zij genomen warden, en die meer en meer toegankelijk wordt voor ieder, bij wien belangstelling in de geschiedenis onzes vaderlands, derhalve ook van onze vaderlandsche Kerk, wordt gevonden.

Om het deze losse bladen aan geen opschrift te laten ontbreken, schrijven wij er boven: Verdrukking, Lijden, Geloofsmoed, Zegepraal.

me
gel
ge
ho
teg
me
we

bin
hel
ge
eer

verleden,
spreekt,
s voor de

aden ont-
tstreken
erden, en
ieder, bij
es vader-
he Kerk,

schrift te
Verdruk-

VERDRUKKING.

Toomt en breydelt 's Vijants macht,
Die 't dus al in roeren stelt.
Heer! verschijnt eens so met kracht,
Dat hy ruymen mach het velt,
En u volck, naer sulcken werck,
Veylig eenmael opgaen mach
In u lieve heyl'ge Kerck,
U te loven nacht en dag.

Nederl. Gedenck-Clanck.

Naauwelijks was het Woord Gods door de Hervormers tegenover de leeringen der menschen, het Evangelie des Heeren tegenover de dwalingen der Kerk geplaatst, naauwelijks de banier der waarheid in de hoogte geheven door Luther en de zijnen, of de tegenstand openbaarde zich tegenover de blijdschap, met welke het werk der Hervormers door duizenden werd ontvangen.

Even als buiten ons vaderland, waren ook daar binnen zeer velen, die een geopend hart toonden te hebben voor hetgeen den volke uit den Bijbel werd gepredikt. De arbeid en de invloed van bekwame en eerbiedwaardige mannen hadden hier ongemerkt den

weg voor de woorden der Hervormers gebaad 1). Luthers schriften werden zeer spoedig in deze gewesten verspreid en met graagte gelezen. De eerbied voor de Roomsche Godsdienst en hare instellingen en plegtigheden was bij velen zeer gering 2). Geen wonder, dat Keizer Karel, die de afwijking van de Roomsche Godsdienst met geweld meende te moeten onderdrukken, zich tegen de vrienden der Hervormers verzette. Reeds vroeg over een gedeelte van ons land het gebied voerende, kon hij zich spoedig in de meeste, in 1543 en later in al de zeventien provinciën, als een geducht tegenstander der Hervorming laten gelden.

Hij was het. Den 8sten Mei 1521 liet hij een edikt uitgaan, waarin hij verklaarde, dat de persoon van Maarten Luther hem toescheen, niet een mensch, maar een duivel te zijn onder de gedaante van een mensch, bedekt met het kleed van eenen religieus, om zooveel te beter en te gemakkelijker het men-

1) Vgl. Ter Haar, *de Gesch. der Kerkhervorming*, 4e druk, II. bl. 97—109; 188—192.

2) Reeds in 1514 was zekere Hans Uyttenhole zoo stout geweest, van op vollen Aschdag vleesch te eten, voor welke overtreding der kerkgeboden hij verwezen werd in eene boete van 12 bourgondische schilden en tot het doen eener bedevaart naar Rome. De eenige vrucht, welke men uit dit proces verkreeg, was, dat Uyttenhole wegens zijne stouthheid algemeen bewonderd werd.

Zie de *Geschiedenis van Antwerpen sedert de stichting der stad tot onze tijden uitgegeven door de Rederijkkamer de Olijftak, bewerkt door F. H. Mertens en K. L. Torfs*, IV. (Antw. 1848.) bl. 32.

schelijk geslacht ter eeuwiger dood en verdoemenis te brengen; bovendien dezen Maarten Luther te houden voor een vreemd lid, verrot en afgesneden uit het ligchaam van de moeder de heilige kerk, als obstinaat, verhard, schismatiek, bekend en openbaar ketter. Op grond van dit oordeel zouden voortaan vervolgd worden allen, die het op eenige wijze met dezen Luther hielden, of zijne gevoelens verspreidden. Uitdrukkelijk werd verboden te koopen, te verkoo- pen, te houden, te lezen, te schrijven, te drukken of te laten drukken, of te beschermen geschriften of gevoelens van Luther, of van zijne vrienden of be- gunstigers, onder welken vorm ook. Voorts mogt niemand iets hoegenaamd ondernemen tegen de Room- sche kerk, haar geloof en gewoonten. Zware straf voor ieder, die tegen dit verbod handelde.

Zoo was de eerste stap hier gedaan tot verdrukking der prediking en belijdenis van Jezus Christus, naar Gods heilig Woord. Zoo onderwond een nietig mensch zich dan, wederstand te bieden aan het werk Gods in de harten van hen, die Hij behouden wilde. De geloofsonderzoekers, die aangesteld werden, om hen, die uit den Bijbel onderwezen wilden worden, te be- naauwen, vonden veel te doen. Een nieuw plakkaat moest uitgevaardigd worden, om klem aan het vorige bijzetten; een plakkaat tegen alle heimelijke of openbare vergaderingen, om te lezen of te spreken over het Evangelie, de brieven van Paulus en andere geestelijke schriften, en het uitleggen daarvan; waarin

tevens verboden werd het binnenshuis of over tafel disputeren over het geloof, de sacramenten, de magt van den Paus, van de concilien of over andere geestelijke zaken, met het gebod, alle kettersche boeken te verbranden.

Op grond van dergelijke plakkatē verdruckte men nu meer en meer al wat slechts eenigzins verdacht scheen aan Romes dienaren en vrienden. Waren zeer velen de Hervorming genegen, het ontbrak geenszins aan gehoorzame uitvoerders van hetgeen de Keizer wilde gestraft zien. In 1524 liet bijv. de Raad te Utrecht den inwoneren weten en gebod hij hen, dat niemand van mannen of vrouwen Luthers boeken, of die eenige ketterij inhielden, verkoopen, drukken, lezen zou, en zoo wie eenige boeken had, die op ketterij betrekking hadden, dat men die binnen acht dagen brengen zou in handen van zijn pastoor. En wist men iemand, die ongehoorzaam hierin was, dat men dien terstond kenbaar zou maken, en dit al bij scherpe en zware correctie des Raads tot des Raads goeddunken, daar men zulks regten wilde als ketterij.

Ook elders was men ijverig in het handhaven der plakkatē. „Men doet dagelijcx alhier groot informaciēn up de Luterianen, zoe t' Amsterdamme, te Delft, te Leiden ende elders,” schreef iemand ¹⁾ in

1) Marcellis van Zegerescappelt, aan Floris van Egmond, heer van IJsselstein. Zie *Jhr. Mr. A. M. C. van Asch van Wijck. Archief*

1525 uit 's Gravenhage. Maar de zaak der Hervorming was hier reeds te ver gevorderd. De brandstof was hier te zeer opgehoopt. Men zou zich den waren toestand dezer gewesten omstreeks 1525 in een valsch licht voorstellen, als men meende, dat de Hervorming hier toen den grond voor hare grootste veroveringen nog leggen moest. Geen wonder dan ook, dat de plakkatens niet stuiten konden wat men wilde tegengaan ¹⁾).

Zoo werden dan andere maatregelen beraamd. De moorddadige Inquisitie, hier ingevoerd, greep met wreedaardige hand in het huisselijk en familielevens. Zij zocht de doortraptste snoodheden bijeen, zooals een oud historieschrijver zegt, om luiden te belagen, gemoederen te doorsnuffelen en de gevangenen de diepste verborgenheden van hun geweten zoowel door ijsselijke en voor de oogen onverdragelijke dreigementen, als door de allergevoeligste vonden van weedom uit te pijnigen. Het beruchte plakkaat van 29 April 1550 vulde aan wat er aan de vorigen nog ontbreken mogt. Het stelde vast, dat niemand, van wat staat en conditie hij zij, zou mogen drukken, schrijven, uitschrijven, copieren, noch zijns wetens bezitten, ontvangen, dragen, bewaren, ber-

*voor Kerkelijke en Wereldlijke Gesch. van Nederl., meer bepaalde-
lijk van Utrecht. III, bl. 159.*

1) Hoe Keizer Karel dit zelf getuigt, zie men uit zijn schrijven aan het Hof van Utrecht in 1545, dat wij onder de Bijlagen geplaatst hebben.

gen, verkoopen, koopen, geven, distribueren, zaaijen of laten vallen in kerken, straten, of andere plaatsen eenige boeken of schriften, gemaakt door Luther, Oecolampadius, Zwingli, Bucerus, Calvijn, of andere ketters en acteurs van hunne of van andere kwade en valsche secten, gereprobeerd bij de H. Kerk, of hunne aanhangers, begunstigers en medestanders. Het schilderen of doen schilderen, verkoopen of te koop stellen, hebben, houden, bewaren of behouden van eenige beelden, schilderijen, of schandelijke figuren van de Maagd Maria, of van de Heiligen; het breken van beelden en schilderijen, die ter eere of gedachtenis van hen gemaakt zouden zijn; het in zijn huis of anderzins houden of gedogen van eenige geheime conventikelen of onbehoorlijke vergaderingen, werd evenzeer, als zich daar te laten vinden, verboden. Insgelijks den leeken, te disputeren over de H. Schrift, in 't openbaar of in 't geheim, en wat dies meer zij. Dit alles met wat daarmede in verband staat werd verboden met bedreiging, dat men gestraft zou worden als seditieuse personen en beroerders van den staat en de gemeene rust. De mannen zouden met het zwaard gedood en de vrouwen levend begraven worden, indien zij hunne dwalingen niet volhielden; anders met den vuurdood; in allen geval verbeurdverklaring van al hunne goederen ten profijte des Keizers. Verder, dat zij, die tegen de vorige plakaten gezondigd hadden of in de voorzegde dwalingen gevallen waren, sedert dien tijd onbekwaam zou-

den wezen om over hunne goederen te beschikken, en dat alle alienatiën, giften, cessiën, verkoopingën, transporten of opdragten, testamenten enz. door hen gedaan en gemaakt sedert den dag hunner overtreding, zouden zijn nul, magteloos, van onwaarde. Dit niet alleen. Dit gestrengë plakkaat bepaalde bovendien, dat niemand van wat staat of conditie hij was, zich zou mogen onderwinden herbergzaamheid te bewijzen, kleederen of geld te verschaffen of eenige levensmiddelen toetereiken of iets te geven, wat dan ook, aan iemand, die gehouden werd voor een ketter of onder de verdenking er van lag, terwijl men in plaats daarvan zoo iemand moest aanbrengeñ.

Waartoe meer? Men kent uit het aangevoerde genoegzaam de ontzettend groote zwaarte, waarmede dit plakkaat drukken moest, vooral daar het aanbrengeñ van verdachte en schuldige personen er zeer in aangemoedigd werd.

Om de verspreiding van drukwerken aan vaste banden te leggen bepaalde ditzelfde plakkaat, dat niemand van wat kwaliteit, staat, natie of conditie hij was, zou mogen drukken, of doen drukken in des Keizers erf-Nederlanden, eenige boeken, refereinen, balladen, liedekens, epistelen, almanakken, of eenige andere zaken, oud of nieuw, van de H. Schrift of eenige andere materie, en in welke taal het zij, ten ware hij vooraf toegelaten ware van des Keizers wege, om te mogen drukken, terwijl alles behoorlijk moest worden nagezien, op straf van levenslange verbanning en zware boete.

Was dit plakkaat uiterst gestreng voor al wat met den boekhandel in betrekking stond, evenzoo met betrekking tot de scholen, ja tot al wat op eenige wijze eene kiem van ketterij scheen te bevatten of te kunnen ontwikkelen.

Aan gratie, toegevendheid, beroep op privilegien of gewoonten, viel volgens dit plakkaat voor de schulden niet te denken ¹⁾.

Vervolgde Keizer Karel aldus de vrijheid van Godsdienst, zijn zoon Philips ging op die bane voort, in welke hij zijnen vader tot voorganger had. De plakkatēn op het stuk van ketterij werden door hem bevestigd, de geweldēnarijen onder hem zwaarder en zwaarder ²⁾.

1) Het plakkaat verdient in zijn geheel nagelezen te worden bij *Gysius, Oorspronck ende Voortgang der Nederl. Beroerten*, bl. 3—16. Vgl. *Bor, Ned. Oorl.* bl. 7 enz.

2) Doet reeds de gestrengheid der plakkatēn, zoowel als de wijze, waarop zij tot in allerlei bijzonderheden afdalen, ons vermoeden, dat er in de oogen der vijanden van de Hervorming zeer groot gevaar bestond voor de Roomsche godsdienst in deze gewesten; men heeft nog duidelijker bewijzen in handen, dat het gebouw, waarvoor Keizer Karel en Philips met de hunnen streden, zeer waghelde. Tot verklaring van den toon der plakkatēn dient bijv. wat wij uit Utrecht lezen, waar de Raad in 1551 het volgende verbod liet uitgaan: „Alzoo groote klagten gekomen zijn van eenigen van de geestelijkheid, ook pastoren en kerkmeesters, van de groote onzedelijkheid en insolentie, die de kinderen, groot en klein, dagelijks onder de dienst Gods en inzonderheid onder onze lieve Vrouwen loftijd des avonds van roepen, krijten, vechten, loopen met kaarsen en lampjes te ontsteken, en ook wel steenen te werpen, bedrijven, waarvoor de ouders ieder de hunnen niet straffen noch regeren, en het voor hunne oogen toelaten,

Opdat de Hervorming met meer kracht zou kunnen onderdrukt worden, werden in 1559 nieuwe Bisdommen opgericht en nieuwe Bisschoppen aangesteld¹⁾, aan

niettegenstaande alle goede vermaning, die door de pastoren en andere predikanten hun gedaan wordt; ook nog mede ons verklaard is, dat groote menigte van manspersonen en jonge gezellen op heilige dagen, ten tijde als men het woord Gods en het sermoen doet, hunne vergadering houden in de kerken, en aldaar op en neder gaande en klappende zoo groot rumoer maken, dat de predikanten met grooten arbeid en stoornis hunne sermoenen moeten doen, en de goedeluiden dikwijls de sermoenen niet geheel en verstaanbaar hooren mogen, wegens dat groote rumoer," zoo wordt aan ieder, oud en jong, geboden, dat men zich hiervoor wachten zal, op verbeurte van eene geldboete.

Hoe wordt hier de sluijer opgeligt van een kerkelijken toestand, die naar hervorming schreeuwt!

In 1552 zegt dezelfde Raad: „Alzoo dagelijks de jonge knechts en kinderen meer en meer zich onderwinden, als men de processie draagt in de Domkerk en voorts op de straten, tegen de heeren en andere dienaars en mede tegen elkander vechterij, kijfachtige woorden en andere onzedigheid te bedrijven," zoo wordt verboden zich hieraan in het vervolg schuldig te maken.

Er is dan ook wel eenige grond voor het beweren van de schrijvers der *Geschiedenis van Antw.*, als zij IV. bl. 443 zeggen:

„Den 15. Dec. 1570 werd er van des Bisschops wege ter stadspuije geboden en uitgeroepen, dat niemand op zulke dagen vóór het eindigen der Hoogmisse in de herbergen mogt gaan drinken, spelen of dansen. Dit ging veeleer den Roomschen aan dan den Gereformeerden; want al degenen die tot de eerstgenoemde godsdienst behoorden, waren wel juist geene nalevers van de geboden der H. Kerk."

Is het niet natuurlijk, dat men dan vol vrees voor de Hervorming was, en in zulk een fraaijen, neen, allerjammerlijksten toestand, de onmagt der „allerheiligste religie" zag, om zich tegen de nieuwe leer op den duur staande te houden — zonder vuur, galg en rad?

1) Vgl. A. P. van Groningen, *Kort verhaal van de invoering der Bisdommen in Nederland in 1559*. Haarl. 1853.

wie weldra het ten uitvoer leggen der besluiten van het Concilie van Trente opgedragen was.

Of men geen tegenstand bood? Dat kan men zich voorstellen, als men bedenkt, hoe onze vaderen op hunne vrijheid gesteld waren.

Maar de tegenstand van hen, die het hoofd tegen zooveel onderdrukking der gemeente onzes Heeren durfden opheffen, bragt weer zwaarder druk. Men zette 300 gulden op het overleveren van een Predikant, en 50 gulden op dat van een Ouderling, Diaconen, of ander dienaar der kruiskerk, als „om de vervolging door de gierigheid te sterken.” Men gaf bevel, om de Predikatiën te verstooren en de nieuwe Predikanten met den koorde te straffen. Eindelijk volgde in 1567 de man, die al de gestrengheid der vorige plakكاتen ligchamelijk vertegenwoordigde, en ze onbarmhartiger dan ooit toepaste, Ferdinand Alvarez van Toledo, Hertog van Alva. Willen wij gaarne gelooven, dat hij zoowel als zijn Koning datgene wat hij ketterij achtte uit innige overtuiging met vuur en zwaard vervolgd heeft, desniettemin vinden wij er, indien deze gewesten de schuldige moeten heeten, die straf verdiende, geen bezwaar in, Alva eenen geessel te noemen in de hand van Philips terwijl de hooge vierschaar, van welke alles uitging, de Inquisitie was, beschermd door den Paus van Rome.

Nauwelijks was Alva hier, of hij voegde zich

den Raad der Beroerten¹⁾ toe, als Bloedraad gebrandmerkt door een volk, dat zich ten bloede toe door hem zag gepijnigd. Wat zouden wij van dezen Raad des Hertogs nog behoeven te zeggen, na de herinnering, dat Vargas er de voorname man in was? Wat van Alva, genoeg bekend? Alles werd na zijne komst aangewend, om de ketters op te sporen, te martelen, te dooden, te verdelgen. Moest de Beeldenstorm gewroken worden, de wraak is genomen. Het was onder Alva een vreesselijk bange tijd. Om de ketters te vervolgen hield de Landvoogd aan alle hoeken spionnen, die ieders gangen gadesloegen en bij het volk „zeven stuivers luden” genaamd werden, wegens het loon dat zij voor hunne dienst ontvingen. Niemand werd ontzien, menigeen met groote ligvaardigheid veroordeeld. Een groot schavot, zoo mogten deze gewesten onder Alva met zijnen Raad genoemd worden. En dan beweerde Vargas nog bij zijn vertrek, dat Nederland door barmhartigheid verloren ging! Maar hij was hierin niet ongelijk aan zijnen Koning, die te Brussel de uitvaart van zijnen vader, Keizer Karel, vierende, een scheepken vertoonde, op welks voorstevan de Hoop stond, terwijl het Geloof voor den mast zat in een troon, en de Liefde aan het roer, om aftebeelden, dat de Keizer alzoo had geregeerd! Wat zou er van dit

1) Vgl. J. P. van Cappelle, *Bijdragen tot de Geschiedenis der Nederlanden. Over den Raad der Beroerten*, bl. 253—281.

land geworden zijn, indien de liefdevolle handhavers der Roomsche Godsdienst hier de handen vrij hadden mogen hebben! Maar zij zijn teruggeslagen door God.

Voor dat het echter hier toe kwam, is het uiterste beproefd om de Hervorming in ons land te onderdrukken, even als het uiterste beproefd is, om den man, in wien men den voornamen steun der Hervormden zag en te regt zag, om ver te werpen. Die man was Prins Willem van Oranje. Alsof hij nog niet genoeg te lijden had gehad, barstte de ongetemde woede van den storm des fellen haats tegen hem los in den Ban, door Philips, den 15. Mei 1580, over hem uitgesproken. Een boekske¹⁾, door het land verspreid, stelde onzen Prins Willem bloot aan 't grootst gevaar. Eerst werd daarin onder anderen gezegd, dat hij begonnen had intebrenge de vrijheid van conscientie, of (om beter te zeggen) confusie van religie, waaruit kort daarna gevolgd was, dat de Katholieken openlijk vervolgd en verjaagd

1) *Ban, ende Edict bij forme van proscriptie, vuytgehaen ende gedecreteert bij onsen aldergenadichsten Heere de Coninck, tegens Wilhelm van Nassau, Prince van Oraignien, als hooft, beruerder ende bederver van tgeheel Christenrijck, ende namentlijk van dese Nederlanden: Waer bij een yegelijck geauthoriseert wordt van hem te beschadigen, offenderen, ende vuyter weerelt te helpen, mit loon ende prijs voordien genen die des doen, oft daertoe assisteren sullen.*

Gedruct door ordinantie ende expres bevel der Conincklijcker Majesteyt. Int jaar 1580. Tot Loven, bij Jan Maes, ghesworen boeckprenter. 12°. 28 bl.

waren geworden; dat hij zich ten laatste zoo verre had vergeten, dat hij de Katholieke godsdienst ganschelijk had verzaakt en verlaten, toelatende alle ketterijen, dwalingen en boosheden van allerhande sekten; „dat hij, in plaats van zijnen eed en beloften te onderhouden, integendeel in de steden zijne ministers en predikanten van stonden aan had ingebracht, en aldaar doen wederkeeren de voortvluchtige kettters en heretieken, en ook aldaar gepraktizeert vrijheid en liberteit van conscientie.”¹⁾

Voorts werd hem daarin te laste gelegd, dat hij alle zaken gebragt had tot eene confusie, de allertyranniekste, barbaarste en moorddadigste, die ooit geschied of te zien geweest is. Volgens den Koning zag men opentlijk, „dat alle dese confusien ende plagen, die onse voirschreven landen lijdende zijn, toecommen ende procederen duer den raet, daet, opstel ende ingeven van dezen boosen hypocryt, ende duer zijnen ongerusten geest, die al zijn geluck is stellende int ongeluck ende beroerte van onse ondersaten: ende dat voirts meer al kenlyck ende oopenbaer is, dat soe langhe hij sich binnen onse voirschreven landen onthouden sal, gheenen peys noch eenighe ruste aldaer te verhoepen oft verwachten en staet, alsoo hij alle zaken fonderende is op een eeu-

1) Vrijheid van geweten! In de processtukken van Anthonis van Stralen, gedood in 1568, wordt zij genoemd „de verdoemde vrijheid der consciencien.” Zie *v. Capelles Bijdragen*, bl. 244.

wighe diffidencie ende wantrouwicheit, die hij althijts in den mont heeft (tweleck allen boosen menschen gemeyn is, wyens consciencien deurknaecht worden mit Caym en Judas, en huns gelycke") enz.

Hij wordt dan verklaard te zijn „schelm en verrader,” gebannen, overgeleverd „ter belieffte, spot ende proye van eenen yegelijcken, als vijandt van den menschelijcken geslachte,” terwijl aan dengenen, die hem dood of levend overlevert, of hem van zijn leven berooft, „dese voirschreven peste” aldus uit den weg ruimende, vijf en twintig duizend gouden kroonen worden toegezegd, en indien hij aan eenige misdaad schuldig mogt zijn, vergeving; terwijl ieder, die binnen eene maand na de publicatie van dezen, hem niet verlaat, maar hem blijft dienen en helpen, verklaard wordt voor rebel en vijand der gemeene rust.

Zoo was Prins Willem, vogelvrij verklaard, prijs gegeven aan den eersten booswicht den beste. Dat was het uiterste, wat de verdrukking kon doen, toen haar arm niet ver genoeg meer reikte, om in den geest van het plakkaat van 1550 te woeden. —

Maar wij leggen dit blad uit onze handen, om een ander op te nemen.

LIJDEN.

Eylaes in desen noot! waer sal ick mij vertrecken?
Tot u, mijn lieve God! wil ick mij henen strecken;
Die, wat mij overkomt, ist bitter, suer of soet,
Mij alles, arme mensch! tot mynen besten doet.

Nederl. Gedenck-Claeck.

Indien men zegt, dat de Hervormden geen martelaars voor het geloof kunnen aanwijzen, mogen wij toch met eenige vrijmoedigheid wijzen op hen, die onder de plakaten van Keizer Karel en zijn zoon Philips geleefd hebben. Met het oog op hen durven wij vragen: Wat is er, dat men om martelaars te zijn voor den naam van den Heer Jezus nog meer lijden moet, dan deze slagtoffers van godsdiensthaat hebben doorgestaan?

Spoedig nadat het plakkaat van 1521 uitgevaardigd was, begon de vervolging. Weldra waren velen in groot gevaar. Binnen kort greep de ketterjagt in alle rigtingen rondom zich. In 1522 begon men te Antwerpen diegenen optezoeken, die zich te veel met de luthersche zaken hadden ingelaten. Den 11^{en} Oct. van dat jaar zag men er op de groote markt een

boekdrukker en een zegelsteker te pronk staan; beiden verwezen, om hun leven lang een geel kruis op den rug en de borst te dragen, welke laatste straf hun echter kwijt gescholden werd. Eenigen tijd daarna, 2 Maart 1523, werden twee schilders en twee goudsmeden om dezelfde reden op de markt geschavotteerd. Den 1sten Julij 1523 openden twee Augustijner monniken van Antwerpen de reeks van martelaren der zestiende eeuw voor den dierbaren naam onzes Heeren. Brussel had op dien dag de eer van den marteldood te mogen aanschouwen der twee bloedgetuigen Hendrik Voes en Johannes Esch¹⁾. Een Augustijner monnik kwam den 30^{en} Julij binnen Antwerpen, en predikte aldaar in een vaartuig op de scheepstimmerwerf buiten de Slijkpoort. Ofschoon het aan ieder op lijf en goed verboden was, zich bij zulke predikatien te laten vinden, was toch eene menigte volks derwaarts getrokken. De monnik preekte ongehinderd, maar toen hij uit het schip trad, namen twee vleeschhousers hem gevangen, om de uitgeloofde belooning van honderd Carolusgulden te verdienen, en den volgenden dag werd hij op de werf in een zak door den scherprechter in het water gestooten²⁾. Te Utrecht werd Jan Zevertsz, een drukker,

1) Luther bezong den dood dezer beide bloedgetuigen, en schreef eenen brief aan de Christenen in Nederland, kort na hunne verbranding. Zoowel het lied als den brief vindt men hier achter in de Bijlagen.

2) *Gesch. van Antw.* t. a. p. bl. 38, 39, naar het *Antwerpsch Chronijkje*.

in 1524 van zijn burgerschap beroofd en uit de stad verdreven, omdat hij met „het werk van Luterijen” besmet was. „Een priester wert tot Utrecht op de Neude omgebracht, om zijn ketterijen, ende eerst het misgevaet uytgetrocken, ende een zotskleed aengedaen en so gedoot. De kettters werden, zonderlinge bynnen Utrecht, scherpelicken vervolcht. Veel werden omgebracht, de vrouwen bij nachte in wijnpijpen in 't Raedthuys verdronken”¹⁾. In 1525 werd Willem Dircksz., de „roede cuper” genaamd, als beschuldigd van met Luthers werk of leeringen omtegaan, te Utrecht ter dood veroordeeld²⁾. In 1533 zag Jan Winter zich te Utrecht veroordeeld tot het zwaard, als een ketter zonder leedwezen en onverbe-

1) Dat de Hervorming reeds vroeg in Utrecht doorgedrongen is, en niet bij dezen en genen, maar bij velen ingang vond, maakt gemakkelijk op uit de stukken, door Jhr. Mr. A. M. C. van Asch van Wijck bijeengebragt in zijne „*Plegtige Intrede van Keizer Karel den Vijfden in Utrecht, in den jare 1540.* Utr. 1838, bl. 79—87, waar ook de belangrijke brief gevonden wordt van den domproost Johannes Slachek, den 18^{en} October 1539 aan alle geestelijken en openbare ambtenaren onder zijn gebied geschreven. Vooral verdienen gelezen te worden de vonnissen, welke hij heeft medegedeeld zoowel uit de verzameling van criminele sententien van het hof van Utrecht, in 1539 door Keizer Karel V ingesteld, als uit de stadsboeken en andere bronnen, in de *Berigten van het Historisch Genootschap te Utrecht*, IV. 2. bl. 126—174.

2) v. *Asch van Wijck, Plegtige Intrede van Keizer Karel V.* bl. 81. Vgl. de getuigenissen tegen hem voor zijne regters, in het *Archief voor Kerk. en Wereldl. Gesch. inz. van Utrecht.* Door J. J. Dodt van Flensburg. V, bl. 300-304.

terlijk, omdat hij gepredikt had, dat men aan de opinien van menschen, zoo als de constitutien der Kerk zijn, geen gewigt behoeft te hechten, ook dat de legenden van de heiligen meestendeels logenen zijn. In hetzelfde jaar zag Cornelis Pietersz. zich aldaar veroordeeld om „strengelicken gegeeselt” en daarna verbannen te worden, omdat hij, toen zijn oom Jacob Stoelweck, in zijn leven pastoor van de Vaart, overleden was, als zijn medeërfgenaar gevonden en onder zich gehouden had onderscheiden boeken van Luther, Karlstad, Melancton en meer andere gereprobeerde auteurs, zoowel in druk als geschreven, en in eenige van die had gelezen, terwijl hij zich verontschuldigde met te zeggen, dat hij niet had geweten, aan wien hij ze ter hand stellen moest.

Den 5^{den} Julij 1544 werd Rutgers Jansz., linnenwever, op zijne bekentenis, dat hij omtrent zes jaren geleden door sommigen verleid zijnde, geloofd heeft, dat al hetgeen in de kerk geschiedde van sermoenen als anderzins afgoderij was, dat hij ook ten zelve tijde het heilig sacrament des altaars voor niets anders dan voor een stuk brood had gehouden; dat hij echter eenigen tijd daarna bemerkende, dat zulke opinien, als hij door dwaling en verleiding aangenomen had, kwaad en niet gefundeerd waren, zichzelf daarvan had afgetogen en er berouw over gehad en zich met zijn biechtvader beraden en tot goede werken bekeerd had — deze man werd veroor-

deeld tot eeuwigdurende ballingschap uit Utrecht en den lande van Holland.

Colijn van Gent, had in Julij 1544 uit dronkenschap, en geenszins uit kwade meening, zondags avonds in de kerk voor het koor, ook voor St. Clara en andere beelden schandelijke en onbehoorlijke manieren van reverentie betoond tot verachting, schandaal en verkleining der goede ordonnantie en statuten der h. Kerk. Daarom veroordeelden burgemeester en schepenen van Utrecht hem, om openlijk gesteld te worden op de kaak, en daar wel scherpelijk gegeeseld te worden; voorts banden zij hem voor altijd uit de stad en stads vrijheid, op straffe van met een gebrand ijzer openlijk op de kaak door zijn tong gestoken te worden, indien hij terugkwam.

Antonis van Doyenburch, onbesproken in leer en wandel, had, daar hij „curieus in verscheidenheid van lectuur” was, ergens de confutatie gezien van de „onwaarachtige leering en valsche opinie van Maarten Luther en zijne aanhangers.” Uit nieuwsgierigheid was hij er toe gekomen, om de boeken van Luther en gelijken eens te lezen, niet om die te volgen, maar om hunne kwade opinien breeder gezien hebbende, zich bij de heilige leeraars der kerk zooveel beter te stichten, te confirmeeren en hunne kwade opinie te wederleggen, en daar hij eenige boeken van Luther en anderen gekregen had, en daarin somtijds in het geheim las, is het gebeurd, dat de schout van Utrecht, daarvan door een jood,

die hem kwaadwillig was, onderrigt zijnde, ten zijnen huize is gekomen, en de kwade boeken met zich heeft genomen en hem tot zijn gevangen heeft gemaakt en voor justitie aangesproken, alleen omdat hij die verboden boeken onder zich had, zonder hem verder of anderzins te betichten van eenige geheime communicaties, conventikelen, kwade leeringen, valsche opinien, disputatien of eenige ketterij, „zooals men ook inderdaad nimmer aan hem vinden zou.” Deze man heeft op zijn verzoek om gratie bij open brief van Philips, d. d. 9 April 1559, vergeving ontvangen, maar is toch eerst den 15^{den} Febr. 1561 bij sententie van den hove van Utrecht uit de gevangenis ontslagen.

Marck de Lanoye, beschuldigd van zijn kind in den Pelikanengang op de oude Beurs te Antwerpen op der Calvinisten maniere te hebben laten doopen en onderscheiden vermaningen aldaar gehoord te hebben, is in 1559 in die stad levend verbrand op de Grootte markt. Evenzoo gelijktijdig Jan Legrand, wiens misdaad was, twee Hervormings predikatien te hebben bijgewoond, de eene in een tuin, de andere in een huis over zijne deur; beide deze feiten had de beschuldigde bekend, begerende genade en geen regt. Willem Touwaert werd in dezelfde maand, tachtig jaren oud, om het bijwonen van verboden predikatien, het spijzigen van den predikant, en het bezitten van afgekeurde boeken, onthoofd. In 1563 is Dirk Gerritsz. te Utrecht veroordeeld tot zesjarige galei-

straf, omdat hij, zoo als hij bekend had, meermalen geweest was in conventikelen, waardoor hij zoo verleid was geworden, dat hij kwaad gevoelen had gekregen van het heilig sacrament des altaars; dat hij ook zijn best had gedaan, om zijne huisvrouw tot zijne voorschreven kwade opinie en dwaling te brengen; al hetgeen hem leed was, zoodat hij die dwaling wilde verlaten, en zich voortaan houden aan de religie der h. Kerk. Jan Hendriksz. van Kothen, burger te Wijk, had verklaard, door simpelheid, doling en verleiding er toe gebragt te zijn, dat hij laatstleden Paschen niet geweest was ter biecht en ten heiligen sacrament, en dat hij tot twee malen was geweest in eene heimelijke vergadering, waar gelezen werd in een nieuw testament; eens te Maurik ten huize van eenen Aart Dijrexs, en eens te Buren ten huize van eenen Daniel, zonder anders vroeger of later daar meer bij te zijn geweest, en van dit alles groot leedwezen te hebben. Door den schout van Wijk gedaagd, gevangen genomen en op Vredenburg gevangen gezet, heeft hij gratie ontvangen in 1565. Zoo waren er zeker anderen met hem, die genade vonden. Maar zouden zij haar gevonden hebben, indien zij zich niet volkomen hadden kunnen zuiveren?

In 1551 gebood de Raad der stad Utrecht, daar de burgers en inwoners dier stad in gebreke bleven, hunne jonggeboren kinderen te brengen of te doen brengen in de inzegening in de Domkerk, dat ieder,

die eenig jonggeboren en ongedoopt kind had, het van stonden aan zonder uitstel voor elf uren zou brengen of doen brengen ter inzegening in genoemde kerk, met straf voor hen die hierin nalatig waren.

Uit deze bijzondere gevallen kan men eenigermate opmaken, hoe het hier in dien tijd gesteld was, en wat men te verduren had.¹⁾

Inzonderheid werd er natuurlijk een wakend oog gehouden op de drukkers en uitgevers van Bijbels, Nieuwe Testamenten en geschriften, die de waarheden des Evangeliums onder het volk bragten, of het op de dwalingen der Roomsche Kerk opmerkzaam maakten. Jacobus van Liesveldt, Boekdrukker te Antwerpen, verloor zijn hoofd in 1545 als loon voor zinnen ijver in de Bijbelverspreiding²⁾. Frans Fraet, een Boekdrukker in diezelfde stad, die onderscheiden verboden boeken gedrukt had, werd den 4^{den} Januarij 1558 gedood. Hermanus Schinckel, Boekdrukker te Delft, werd den 8sten April 1568 in hechtenis genomen om het drukken van eenige geschriften zonder naam van plaats of drukker, en na vijftien weken

1) Wat men hier te lijden had, zie men in het tafreel des lijdens van „*Angelus Merula, de Hervormer en Martelaar des Geloofs. 1530—1557.*” Door *W. Moll. Amsterd. 1851.* Voor het geheele tijdvak vgl. *Ter Haar*, t. a. p. bl. 109—187, 192—226.

2) „Eensdeels, omdat hij in eene kantteekening gedrukt had, *dat de salicheyt der menschen alleen compt door Jesum Christum*, en anderdeels omdat op eene der prenten, voorkomende bij het 4e hoofdst. van Mattheus, de duivel onder de gedaante van eenen monnik wordt afgebeeld,” zeggende schr. der *Gesch. van Antw.* IV, bl. 275.

gezet en te hebben veroordeeld tot het zwaard. Hij is den 23sten Julij van het genoemde jaar te Delft onthoofd ¹⁾).

Voor al was echter het lijden der Hervormden onder Alva zwaar. In Alva's oog was de gansche bevolking van Nederland aan majesteit- en heiligschennis schuldig. Verbeurdverklaren, onthoofden, ophangen, waren de middelen van zijn bestuur. Hij zond commissarissen uit, om een naauwkeurig onderzoek te doen naar allen, die zich gemengd hadden in de beeldenstormerij, of op eenigerlei wijze tot de ketters of de vijanden van den koning in betrekking hadden gestaan. Al de goederen der gevangenen of voortvlugtigen werden geïnventariseerd, indien dit nog niet geschied was ²⁾). Aanzienlijken of geringen,

1) Belangrijk om te vergelijken is het opstel: *Iets over het Geslacht en de drukwerken van den Delftschen Boekdrukker Hermanus Schinckel*, door J. L. C. Jacob, in het *Jaarboekje voor den Boekhandel voor 1842—43*. Eenige brieven van dezen martelaar voegen wij als Bijlage hier achter.

2) Belangrijk zijn de „Verbalen van A. van Grijspere ende J. van Lent, Commissarissen in de troubles de annis 1567 en 1568, medegedeeld door Jhr. G. L. F. van Kinschot, in den *Codex Diplomaticus Neerlandicus. Verzameling van oorkonden, betrekkelijk de Vaderlandsche Geschiedenis. Uitgegeven door het Historisch Genootschap, gevestigd te Utrecht*. 2. Serie, II. Dl., 2. Afd., bl. 67—192, met de daaraan toegevoegde Bijlage, bl. 193 en verv. Men leert uit die stukken de werkzaamheid dier commissarissen, althans in Utrecht, zeer juist kennen. Dat zij naauwlettend toezagen, blijkt onder anderen uit deze aantekening (bl. 124):

„Opten xvj Martii lxxvij hebben wij den commissarissen van Am-

„kettters” of Roomsch-katholijken, 't deed bij hem niets ter zaak.

Zeer weinig was er noodig, om iemand in een vuilen kerker te doen werpen, waar hem spijs en lafenis zeer schaarsch werd verschaft, alle troost, zelfs het zingen als te verkwikkend in zijne eenzaamheid werd ontzegd, opdat hem de zwaarmoedigheid of moedeloosheid zou afmatten. Beleed men de misdaad, van welke men beschuldigd werd, en zwoer men zijn ketttersch geloof af, zelden won men er veel door. Bekende men echter niet, de pijubank, de verschrikkelijke foltering, soms jarenlange gevangenschap met al de ijsselijkheden, door godsdiensthaat in dien tijd uitgedacht, en eindelijk nog een smartelijke uitgang! De folteringsmiddelen, waartoe ze beschreven? De martelingen, waarom ze genoemd? Niets is vergeten; — menschelijkheid, — ach men vond haar zoo zelden! Men leest van een geregtsdienaer, die eenen burger van Asperen vervolgde, en zich even als deze — 't was in den winter — op het ijs begaf, omdat zijne prooi hem over het ijs heen ontvlugt was. Het ijs is zwak. De burger van Asperen komt echter behouden aan de overzijde;

stelerdam geadverteert van eenen Dirck Oeloffs. Wasman op den Vreedick, van dat hij culpabel was van dat hij een predicant van de nyeuwe religie gebracht hadde in de lande van Utrecht, myt Dirck Cater, daervan wij opten xix Martii antwoord geegren hebben, dat hij gebannen was ende zijn goederen geconfisqueert.”

Hoe werden zij als wild door de jagers vervolgd!

maar de gerechtsdienaar niet. Hij geraakt in het gebroken ijs in levensgevaar. Wat doet de vervolgende? Dezen man in nood ziende, keert hij terug, reikt hem de hand en redt hem met gevaar van zijn leven. Eerst tracht nu de geredde hem te behouden, maar een van de overheid daarbij komende roept hem toe: „betracht uw eed,” en zijn hoofd niet uit dankbaarheid willende wagen, grijpt hij hem en voert hem gevangen weg. De gevangene is onder hartverscheurend lijden bezweken, een doopsgezinde, die even als vele zijner geloofsgenooten in dien tijd onder de verschrikkelijkste martelingen werd ter dood gebracht.

Had het ligchaam veel te lijden, hoe moest nog het hart vaak bloeden, als men de smart had aantezien van die men liefhad, en nog vermoeid werd door het spitsvindig bestrijden der waarheid van de zijde der tegenpartij, zoo als het geval was met eenen vader, tegelijk met zijn' zoon, zwager en dochter veroordeeld. Hij antwoordde zijne listige bestrijders, door te zeggen: „ik ben wel zoo geleerd niet, dat ik op al uwe tegenwerpingen antwoorden kan; maar ik verlaat mij op de waarheid van het Evangelie; gij moogt zeggen wat gij wilt;” — en vrolijk ging nu de oude man met de anderen ten vure.

Doodstraf, verbanning, berooving, voor allen, die de wapens hadden opgevat, voor de beeldenstormers, voor hen, die smeekschriften tegen de inquisitie, de plakكاتen of de bisschoppen geteekend, of gerefor-

meerde predikanten gehuisvest, of geuzenliederen gemaakt of gezongen, of op Calvinistische wijze gedoopt, of begraven hadden, of de openbare preek der Hervormden hadden bijgewoond, of Psalmen hadden aan-gehoord. Elke dag had zijne ellende. Iedere plaats had hare smart. De openbare wegen droegen de sporen van het lijden, „zoodat,” gelijk een bekend historieschrijver zegt, „de menschen, in de lucht, tot ademschepping geschapen, nu als in een gemeen graf en woning der overledenen verkeerden.” De buitensporigheden, geweldenarij en ongehoorde wreedheden van Alva, die slechts op grooter schaal deed, wat vóór hem begonnen was, drukten loodzwaar op deze gewesten, en men noemt waarlijk nog het zwaarste niet, als men van hem zegt, dat hij de lijken heeft laten opgraven en onder de galg slepen, onder voorwendsel, de een was zonder biecht, de ander zonder het h. sacrament gestorven, om de goederen slechts aan zich te trekken, en dat hij de vrouwen, die hare echtgenooten, en de kinderen, die hunne ouders in den uitersten nood met een klein penningsken bijstand bewezen, of slechts met een vertroostenden brief opgebeurd hadden, heeft omgebracht. Droevige tijd, toen de galgen met lijken werden overladen, Duitschland met ballingen werd vervuld.

Gelukkig nog die ontvlugten kon, al was het geheel en al tot den bedelstaf gebracht. Maar duizenden konden den dood niet ontgaan. Duizenden

moesten sterven. Van sommigen deelen wij hier eenige bijzonderheden mede 1).

Den 30ⁿ Junij 1568 werd Hendrik Adriaensz van Haarlem, schoenlapper, veroordeeld om gehangen te worden, omdat hij onderscheiden liedekens en referinen gemaakt of gedicht had, en ze had doen drukken en in het openbaar voor al het volk schandaleus had gelezen en gezongen.

Den 25ⁿ Aug. is Elizabeth van den Kercke, wed. van Dyemen, te Utrecht ter dood veroordeeld, omdat zij niet alleen ter predikatie van de nieuwe religie geweest was, maar ook de predikanten van die religie en de hoofden van de beeldstormers geherbergd had.

Evenzoo Hendrik Aelbertsse om verbrand te worden, omdat hij genoegzaam aanhoudend de predikatiën van de nieuwe religie bezocht had, en daarenboven in den beeldenstorm een van de beeldenstormers een hellebaard had nagedragen, en zich voorts schuldig had gemaakt in de voorgaande troebelen.

Den 25ⁿ Sept. is Anna van Brouckhuysen te Utrecht tot het zwaard veroordeeld, omdat zij ge-

1) Uit de *Sententien en Indagingen van den Hertog van Alba, uitgesproken en geslagen in zijnen Bloedtraedt: mitsgaders die van bijzondere steden — van den jaere 1567 tot 1572. Doar J. Marcus. Amsterd. 1735.* De door ons vermelde bijzonderheden zijn te vinden bl. 316, 325, 334, 350, 355, 357, 359, 363, 372, 375, 376, 381, 384, 388, 389. Hier en daar hebben wij de woorden der Sententien behouden, om zooveel mogelijk de vervolgers zelve te hooren spreken,

weest was ter predikatie te Kuilenburg en ook te Utrecht en in de omstreken; en omdat zij bij den beeldenstorm tegenwoordig zijnde, gezegd zou hebben, dat onze voorzaten waren bezeten geweest van den duivel, daar zij toegelaten hadden zulke afgoederij van beelden, aldus het voorsz. breeken der beelden goedkeurende.

Den 22ⁿ Dec. is Jan de Ridder te Utrecht veroordeeld om gehangen te worden, omdat hij meer-malen gegaan was naar de nieuwe predikatie, en hij met zijn zoon, tot vier of vijf reizen, een zeil mede gedragen had over den stoel van den predikant van de nieuwe religie, ten einde deze daaronder schuilende tegen den regen en ander kwaad weder beschut zou worden, en anderzins zich had misdragen in de voorgaande troebelen.

Eenzoo Dirk Weyman tot het zwaard, omdat hij geweest was ten huize van een der voornaamste hoofden van de sectarissen en rebellen, alwaar eenigen van de nieuwe religie vergaderd waren geweest, ten dage als hij met eenigen van de zijnen aan die van de stad Utrecht presenteerde zeker smeekschrift tot behoud van de nieuwe religie; omdat hij voorts geweest was ten huize van Direk Cater, alwaar eenige sectarissen vergaderd waren, om te beantwoorden eenige artikelen, hun door den Prins van Oranje overgegeven, en hij daarin mede geadviseerd had, dat men de intitulatie van het antwoord stellen zoude niet op den naam van de nieuwe religie, maar op

den naam van de Gereformeerde Katholieke religie; omdat hij voorts later alle ketterijen, Luthersche en andere dwaalleeringen afgezworen hebbende, weder tot zijne dwaling was teruggekeerd.

Den 18ⁿ Januarij 1569 is Jan Joachimsz te Amsterdam veroordeeld tot het zwaard, omdat hij gehoord had de gereprobeerde predikatiën ook tegenwoordig geweest was bij de uitdeeling van het Calvinistische Nachtmaal, in het convent en klooster van de minderbroeders; en daarenboven zijn kind had laten doopen, en het zelf over het bekken had gehouden, zijnde gedoopt door den gereprobeerden predikant Jan Aertsse.

Den 29ⁿ Jan. is Agniese Jan Willems huisvrouw te Utrecht tot het zwaard veroordeeld, omdat zij twee valsche predikanten en een andere seditieuse persoon ten haren huize geherbergd en onderhouden had, en ook tot verscheiden reizen zich die predikatiën genegen toonende, met eene schouwe zich had doen brengen ter plaatse, waar de voorsz. predikatiën buiten de stad Utrecht geschieden.

Den 18ⁿ Maart is Jakob Fransz Snap te Rotterdam veroordeeld tot het zwaard, omdat hij gebroken had het beeld van onze lieven Heer, staande op het kerkhof te Rotterdam, en hij door burgemeesteren van Rotterdam daarover aangesproken zijnde, gezegd had: hij moest het hoofd af, de afgod had daar lang genoeg gestaan; omdat hij ook getrouwd was door een minister en apostaat; omdat hij

ook de nieuwe predikatiën in het openbaar en in het geheim gehoord had.

Den 2ⁿ Mei is Jakob Anthonisz te Middelburg ter dood veroordeeld, omdat hij een deel van zijn huis te Koudekerke verhuurd had aan Christoffel de Monnick, minister en leeraar van de Calvinisten, mitsgaders nog binnen zijn huis ontvangen en geherbergd had twee andere pastoors, zijnde apostaten, en hen aldaar had laten prediken op zekeren predikstoel, aldaar met zijne toestemming opgerigt, en die predikatie drie of viermaal had gehoord; omdat ook binnen zijn huis kinderen gedoopt waren, en hij, daar hem verboden was geweest, dit binnen zijn huis toe te laten, eene andere plaats daarvoor had bezorgd; omdat hij ook in twee onderscheidene sermoenen de aalmoezen van de lieden in zijne muts had vergaderd.

Den 19ⁿ Sept. is Noel Adriaense van Middelburg te Brussel veroordeeld om gehangen te worden, omdat hij zou gezongen hebben binnen zijn huis, zoolwel bij dag als bij nacht, heretieke psalmen, de predikatiën en conventikelen bezocht, eenige predikanten en diverse apostaten binnen zijn huis geherbergd, daarenboven het nachtmaal op de manier der Calvinisten gehouden en ontvangen had; alzoo genoeg belijdende, een van de voornaamste sectarissen der stad Middelburg te wezen, en ook zeer verdacht van beeldenstorming bedreven te hebben.

Den 2ⁿ November is Adriaen Adriaensse van Brandwijk te Dordrecht ter dood veroordeeld, omdat hij

geweest was een van de voornaamsten, om te ontvangen den pastoor van de voorsz. plaats, niettegenstaande hij wel wist, dat hij apostaat was en geen mis meer wilde doen, maar dat hij alleenlijk wilde preeken op de Calvijsnsche manier en in wereldlijke kleederen; omdat hij denzelfden pastoor alzo had hooren preeken op kermisdag van Brandwyk, en hij op andere tijden was voortgegaan in 't hooren van de voorsz. predikatiën, niettegenstaande het verbod van den baljuw, en hij ten verzoeke van den voorsz. pastoor na de predikatie zich bevonden had op het kerkhof met meer anderen, die vier personen hadden afgevaardigd, om te gaan van huis tot huis, en te vragen de onderteekeningen van degenen, die den voorsz. pastoor apostaat wilden houden, roepende hij met luider stem op 't voorsz. kerkhof, dat allen, die wilden wezen met den voorsz. pastoor, zouden gaan staan aan de eene zijde, terwijl hij daarna met veel meer anderen het biljet onderteekend had, om te houden den voorsz. pastoor; omdat hij voorts behoord had tot de vier, die van huis tot huis gegaan zijn.

Evenzoo Pieter Jansse, omdat hij op kermisdag te Brandwijk gehoord had de Calvijsnsche prediking van den pastoor aldaar in wereldlijke kleederen, en hij had helpen zingen de psalmen op de manier van de sectarissen; omdat hij, niettegenstaande eene ontvangen vermaning, met het hooren van de predikation van den pastoor apostaat was voortgegaan, en hij had medegewerkt, om dien pastoor te behouden.

Den 28ⁿ November is Pieter Claesse te Middelburg veroordeeld tot het zwaard, omdat hij voortdurend de predikation van de Calvinisten gevolgd had, alwaar hij openlijk had afgezworen en verloochend de oude Katholieke religie, doende aldaar zijne belijdenis en gebruikende ook het Nachtmal naar de manier van de Calvinisten; omdat hij tevens in langen tijd niet geweest was ter biechte en ten heiligen sacramente, maar integendeel er mede had gespot.

Dat vooral de geestelijken zwaar boeten moesten is bekend, en blijke bijv. uit het lot van

Sybrant Jansz, priester en pastoor te Schagen, die den 30ⁿ Mei 1570 te 's Gravenhage veroordeeld is, omdat hij omtrent twintig jaren priester geweest zijnde, na 't laatst gepredikt te hebben met zijn choorkleed, na 't sermoen hetzelfde choorkleed op het altaar had nedergelegd met het voornemen, om dat kleed mitsgaders de oude religie te verlaten en niet weder aan te nemen; omdat hij ook daarna, in het openbaar gepredikt en kinderen gedoopt had, na de nieuwe religie van Calvinus; omdat hij zijn meisje getrouwd had naar uitwijzen der Calvijsche traditie, in het bijzijn van eenen Hermannus, die toen te Schagen naar de nieuwe religie preekte, na een van diens sermoenen, en omdat hij van zijne kwade opinie en voornemen niet had willen afgaan.

Evenzoo van Adriaen Jansz van Berckou, priester en pastoor te IJsselmonde, die tenzelfden dage veroordeeld is, omdat hij omtrent tien of elf jaren lang

pastoor te IJsselmonde geweest zijnde, de mis op St. Michielsdag in 't jaar 1566 aangeslagen had, en hij, nadat het Heilig Evangelie en het Geloof gezongen was, en hij daarna op den preekstoel binnen die kerk gepredikt had, toen de prediking geëindigd was, uit de kerk was gegaan, zonder de begonnen mis te voleindigen; omdat hij daarna in die kerk gepreekt had op de manier van de gereprobeerde religie, tot omtrent Paschen daaraanvolgende, in wereldlijke kleeding, zonder koorkleed of stole, met gezang van Duitsche psalmen onder die predikatiën; omdat hij aldaar gedurende dien tijd de kinderen gedoopt, de dooden begraven en de lieden getrouwd had, alles op de manier van de gereprobeerde religie, zonder dat hij van zijne kwade opinien en dwalingen had willen afgaan.

Evenzoo van Wouter Symonsz, priester te Monnikendam, ten zelfden dage veroordeeld, omdat hij, van de Karmelieten orde en priester zijnde, zijne professie en priesterlijken staat verlaten had, en een openbaar leeraar en predikant der gereprobeerde nieuwe leering geworden was, na de sermoenen ook kinderen doopende, soo binnens huis als in het openbaar daar buiten, voegende ook eenige personen als in den echt te zamen; bovenal, omdat hij eenen diaken of dienaar der armen naar de gereprobeerde en gedamneerde religie ontvangen had.

Deze drie zijn veroordeeld om levend verbrand te worden.

Na het gehoorde gelooven wij gaarne eenen ouden schrijver, als hij zegt, dat het onmogelijk wezen zou, te vertellen al de onregtvaardigheden, verdrukkingen, vervolgingen, vangingen, doodingen, banningen, overlasten, verkrachtingen, roovingen en wreedheden, die Alva en de zijnen zoo langen tijd hebben voorgesteld en gedaan tegen de landen, steden, staten en inwoners alhier in het algemeen en in het bijzonder. Niet ligt zal men een met de werkelijkheid geheel overeenkomend tafereel ophangen van het lijden, dat in de dagen van eenen Tapper, Sonnius, Gruwel en hunne geestverwanten, onder de verdrukking om des geloofs wille, hier geleden is.

GELOOFSMOED.

Doch so t'u believeu sal
Dat ghy ons nog langer sult
Laten in dit ongeval;
Geef ons Heere toch gedult,
En laet uwen wil geschien:
Want ghy seker en gewis,
Best kont weten en voorsien
Wat ons meest van nooden is.
Nederl. Gedenck-Clanck.

Waar de martelaarskroon te verkrijgen is, heeft men zeker eene schoone gelegenheid om geloofsmoed te toonen, maar verkeert men ook in groot gevaar wegens de verzoeking zoowel tot een eigenwillig martelaarschap als tot afval.

Meer dan eens is het in de dagen der vervolging om het geloof gebeurd, dat iemand, die zich zelf in de handen der vijanden van het Evangelie had overgeleverd, daarna wankelde, of zelfs alles herriep, even als er van de zijde der vervolgers dikwijls veel is aangewend, om de belijders van het Evangelie door beloften te bewegen tot ontrouw. Ze-

ker burger te Doornik, zeer geoefend in de kennis der H. Schrift, en van een' vromen wandel, besloot, na in zijn huis vergeefs gezocht te zijn, zich in de handen zijner vervolgers overtegeven, zonder zich te laten terughouden door de tranen zijner huisvrouw, of het afraden van vader, bloedverwanten en vrienden. Hij beschikte dan in drie dagen zijne huisselijke zaken, nam afscheid van de zijnen en gaf zich gevangen. Ook toonde hij eerst groote standvastigheid. Maar toen men hem de afgrijsselijkheid van de allerscherpste gevangenis had doen smaken, en hem dreigde met den wreedsten dood, dien men bedenken kon, geraakte hij eindelijk aan het wankeken, en herriep zijne eerste belijdenis. Waarom? Om in plaats van door het vuur met het zwaard gedood te worden! In diezelfde stad werd een kleedermaker van ketterij beticht en met zijne vrouw gevangen. De vrouw liet zich levend begraven, maar de man herriep alles, en — werd onthoofd. Zware verzoeking was er voor eenen schoolonderwijzer te Oudenaarden. Omdat hij zich naarstig in de H. Schrift had geoefend, werd hij van ketterij verdacht, gevangen genomen en veroordeeld. Aan de eene zijde vreesde hij God en de waarheid, welke hij kende, te verloochenen, en aan de andere zijde iets te belijden, dat hem zelven, zijn leven, zijne vrouw en vijf kinderen benadeelen zou. Daarom zocht hij zich langs den weg van het regt te redden, en wenschte hij verhoord te worden door de wethouders

der stad, zijne wettige regters, in plaats van door den Inquisiteur van Vlaanderen. Dit gelukte niet, en als hij zich aan eene vrijmoedige belijdenis bleef onttrekken door ontwijken, bezwoer de Inquisiteur hem, dat hij zich niet langer verbergen zou. Het woord des Inquisiteurs, die hem door de H. Schrift opwekte tot eene vrijmoedige belijdenis en rekenschap van zijn geloof, deed zijne vrees wijken; de liefde tot vrouw en kinderen week voor den ijver zijns gemoeds, en terwijl hij in zichzelf zeide: „o Mijn God! 't is nu tijd, sta mij bij naar uwe belofte,” wendde hij zich tot den kettermeester met deze woorden: „vraag mij nu wat gij wilt, ik zal u rondelijk antwoorden 't geen mij Gods Geest zal ingeven te spreken, en niets verzwijgen.” Toen hij eene goede belijdenis had afgelegd, trachtte men hem door allerlei loosheden van den weg der waarheid te brengen, en als geen listen hielpen, was dit de zwaarste aanvechting, dat men hem vroeg: „Hebt gij uwe vrouw en kinderen niet lief?” „Gij weet,” gaf hij ten antwoord, „dat ik die van harte bemin, en dat mij hunne liefde allermeest benaauwt; ik zeg u met waarheid, indien de geheele wereld louter goud was en mij toekwam, dat ik die zeer gewillig zou overgeven om mijne vrouw en kinderen bij mij te hebben met droog brood en koud water, in gevangenis en smaad.” „Verlaat dan uw valsch gevoelen,” zeide men daarop, „gij hebt maar een woord te spreken, te herroepen en leedwezen te toonen; dan zal men

u weer bij uwe vrouw en kinderen laten gaan gelijk voorheen." Maar hij wilde niet, bleef volstandig ten einde toe, en is verwurgd en verbrand. Te Rijssel werd een lid der heimelijke gemeente, Oguier genaamd, met zijne vrouw en twee zonen gevangen. De vrouw liet zich eerst door de monniken tot wederroeping van haar gevoelen bewegen, en zocht ook haren zoon daartoe te brengen. Maar deze riep haar toe: „Ach moeder, wat hebt gij gedaan? Hebt gij den Zoon Gods, die u vrijgekocht heeft, verloochend? Eijlaas, wat heeft Hij gedaan, dat gij Hem zoo hebt onteerd en verongelijkt? Nu treft mij het ongeluk, dat ik meest vreesde! o Mijn God, waarom hebt gij mij dit laten beleven, dat mijn hart doorsnijdt?" Deze woorden troffen 't gemoed der moeder, die tot zichzelf komende haren val met tranen beleed, en eindelijk tot de monniken zeide: „ik wil mijne eerste belijdenis onderteekenen; is 't niet met inkt, dan met mijn bloed." Zij liet zich daarna evenmin door belofte als bedreigingen terugtrekken, en om den Heer verbranden. Is 't niet aandoenlijk om te lezen, hoe men Cornelis Kooltuyn, priester te Alkmaar, poogde te doen afzien van zijne belijdenis, door te zeggen: „Zoolang gij deze Lutherij aanhangt, zult gij niet veel winnen, gij zult tot geen eer, maar tot schande komen; gij moogt geen goede dagen verwachten, maar altijd gevaar, gelijk gij nu ten deele bevonden hebt. Maar is het, dat gij u gedraagt als een Katholiek man, gij zult

groot geacht worden; gij zult goede dagen hebben; ik wil u binnen kort helpen aan eene kerk van honderd gouden kroonen." Hij is doof gebleven voor deze verzoeking. Zeiden wij: maar hoe zou hij zich ook voor honderd gouden kroonen tot verloochening der waarheid hebben kunnen laten bewegen? men zou ons kunnen antwoorden, dat pijnbank en vuurdood daartoe wel eene drangreden hadden kunnen zijn! Of was het niet de vrees voor lijden, die Pieter Annood, van Antwerpen, in 1561 aanvankelijk deed terugwijken van zijne standvastigheid? Wij lezen van hem, dat hij, een teer man zijnde, de pijnbank meer vreesde dan den dood, en reeds begon te wankelen, totdat de hoop van het leven te behouden en de vrees voor gepijnigd te zullen worden ophielden, en hij moedig in den dood ging.

Hoeveel hebben de vervolgden en veroordeelden niet te lijden gehad, als zij op velerlei wijze aangevochten werden; — en hoevelen hebben niet oogeblikken van zwakheid en twijfelmoedigheid gekend, of zijn niet werkelijk teruggetreden; maar ook, hoevelen zijn bekrachtigd geworden door Hem, die de zijnen sterkt in den hoogsten nood! Welke heerlijke getuigenissen zijn er afgelegd van de kracht der genade, die daar werkt in de levende leden des ligchaams van Christus! Welke liefelijke taal is er in kerkers en op schavotten uit den mond van 's'Heeren discipelen vernomen! Ziet, wat men door Jezus vermag en wat Jezus in de zijnen doet!

Allereerst rust ons oog op de beide eerste martelaars voor de Hervorming in Nederland, Hendrik Voes en Johannes Esch. Nog was niemand in deze gewesten in hunnen tijd om het Evangelie ter dood gebragt. Nog had niemand den brandstapel hier beklommen! Daar gaan zij in des Heeren kracht! Aan den paal gebonden heffen zij den lofzang aan, dien zij elkander vers om vers bij beurten toezingen, totdat de vlam hen drong te eindigen. Van den een verhaalt men, dat hij het vuur aan zijne voeten ziende ontstoken worden, gezegd heeft: „dit schijnen mij roozen te zijn, die men onder mij strooit.”

In 1524 eindigde Hendrik van Zutphen, terwijl eene woedende schare met woest getier hem omringde, zijn leven in de vlammen met de woorden: „Uw wil alleen is heilig, hemelsche Vader! Vergeef het hun, want zij weten niet wat zij doen.”

In 1525 riep Jan de Bakker, naauwelijks 27 jaren oud, als hij te 's Gravenhage voorbij 't gevangenhuis naar de strafplaats geleid werd, de gevangenen, die daar om het geloof in den Heer Jezus gevangen zaten, toe: „Lieve broeders, ik heb mijn voet nu gezet op den dorpel des martelaarschaps; hebt goeden moed, als sterke helden van Jezus Christus, opgewekt door mijn voorbeeld! Verdedigt de Evangelische waarheid tegen alle ongerechtigheid!” Op die stem werd met een vrolijk geroep, gejuich en handgeklap der gevangenen geantwoord. Zijne laatste woorden waren: „Heer Jezus, vergeef het hun, want zij weten niet wat zij

doen. o Jezus Christus, Zone Gods, gedenk mijner, ontferm u mijner."

In die zelfde stad antwoordde Wendelmoet Klaesdochter, eene weduwe uit Monnikendam, toen zij met den dood des vuurs bedreigd werd: „Is u die magt van boven gegeven, ik ben bereid te sterven." Men zeide toen: „Gij vreest den dood niet, omdat gij ze niet gesmaakt hebt!" Zij daarop: „Dat is waar, ook zal ik ze nooit smaken, want Christus heeft gezegd: Indien iemand mijn woord bevaart, hij zal den dood niet smaken in eeuwigheid." Zij is den 20ⁿ November 1527 verwurgd, daarna verbrand.

Te Doornik volhardde iemand, te midden van zware aanvechtingen, in het geloof, en zeide, als men hem telkens in de reden viel: „Zoo gij mij niet hooren wilt, zendt mij weer tot mijne padden, die bij mij in de gevangenis zijn, en mij, als ik zing of bid, niet storen; daar gij, die redelijke schepsels zijt, geschapen naar Gods evenbeeld, mij weigert te hooren, als ik spreek van zijn eeuwig woord." Toen men hem wees op iemand, die zijne gevoelens wederroepen had, zeide hij: „Ik steun op geen menschen; ik heb wel een anderen grond, die mij ophoudt; ik heb Jezus Christus mijn Zaligmaaker tot een voorbeeld voor mijne oogen; — terwijl gij mij hebt, doet met mijn ligchaam 't geen u goeddunkt; mijne ziel is niet onder uw gebied."

Te Yperen zag iemand, die om des Heeren naam

verbrand zou worden, het hout daartoe bijeenbrengen. Men riep hem toe: „Ziet gij 't wel: dat is om u te branden!” Waarop hij antwoordde: „Dit is een klein vuur bij 't eeuwige. Na een weinig verdriets zal ik de eeuwige vreugde genieten.”

Te Doornik gaven de regters een' ander in de keus, of hij bij zijne belijdenis wilde blijven en met een langzaam vuur verbrand worden, dan of hij verkoos van zijne belijdenis te wijken en onthoofd worden. Blijmoedig antwoordde hij, zonder tijd van beraad te verzoeken: „die mij waardig acht, om zijns naams wil met geduld te lijden, zal mij ook wel begenadigen, dat ik de pijnlijkheid des vuurs zal kunnen verdragen.”

Toen aan eenen gevangene te Bergen in Henegouwen de dood werd aangezegd wegens zijn' afval van het Pausdom, dankte hij God, hief eenen Psalm aan, reinigde zijne kleederen van stof en stroo, en zeide tegen de omstanders: „Mijne vrienden, dus zui-vere ik mij, omdat ik tot de bruiloft des Lams ge-roepen ben.” Hij is verbrand.

Een ander, tot wien men zeide: „Heb toch mededogen met uzelfen, en wilt gij uw leven niet behouden, behoud ten minste uwe ziel;” gaf daarop, den spreker voor zijne gunst bedankende, ten antwoord: „Ik heb, dit ziet gij wel, zoo groot een deernis met mij zelve en met mijne ziel, dat ik, om niets te doen tegen mijn geweten, mijn ligchaam liever overgeve om verbrand te worden. Hierin acht

ik mij wel gelukkig; want ik lijd niet om mijn boos leven, maar alleen om het woord van Jezus Christus, om hetwelk alle martelaren hun bloed vergoten hebben, gelijk ik ook hoop te doen."

Dezelfde Oguier, van wien wij zoo even spraken, zeide, terwijl hij aan den paal gebonden werd, tot den beul, die den ouden man met een hamer op de voeten sloeg, om die nader tot den paal te brengen: „Mijn vriend, gij kwetst mij, waarom handelt gij mij zoo hard?" Een monnik, die er bij stond, zeide daarop: „o Die booswichten, zij willen den naam van martelaars dragen, en wanneer men ze wat oneffen aanraakt, dan krijten ze, alsof men ze vermoordde!" Toen antwoordde de zoon, die ook ter dood gebragt werd: „Meent gij, dat wij de pijn of den dood vreezen? Gansch niet. Hadden wij dien gevreesd, wij zouden onze lichamen tot dezen smadelijken dood nooit overgegeven hebben." Tot zijnen vader had hij kort te voren gezegd: „Zijt goeds moeds, mijn vader, 't zal haast gedaan zijn." In het midden van de vlam, ja zelfs toen het vuur hen van onderen meest verteerd had, hoorden de omstanders hen nog tot elkander spreken, en hoe de zoon den vader nog moed insprak, totdat zij den geest gaven.

In 1557 zeide Angelus Merula, gereed om verbrand te worden, tot zijnen zoon: „Zie, nu is de laatste ure gekomen, waar ik met brandend verlangen naar heb uitgezien. Deze is de dag, welken de

groote God mij genadiglijk vergund heeft, om met mijn bloed te bezegelen wat ik uit zijn Woord in het verborgen en in het openbaar voor de vijanden der waarheid beleden heb. Naar God verlangt mijne ziel, hoezeer mijne vijanden zeggen, dat zij een eigendom des duivels is."

In 1560 zat Jan Herwijnen uit Westvlaanderen, die vroeger een ongebonden leven had geleid, om het Evangelie gevangen. Terwijl hij zat, braken twee dieven, die bij hem lagen, uit den kerker; maar hij weigerde van deze gelegenheid tot ontkomen gebruik te maken, ten deele uit vrees, dat men dit uitbreken den broederen des geloofs zou te last leggen; ten deele, omdat hij zich inwendig meer bevoogen voelde om te blijven, dan om te vlugten. Ter dood gaande zeide hij tot het volk: „Dus beloont de ellendige wereld de dienaars des Heeren Jezus Christus. Eertijds, toen ik dronk en klouk, toen ik tuischte en dobbelde, toen ik in alle ongebondenheid en goddeloosheid leefde, was ik buiten gevaar van deze banden; ik was overal welkom en wel gewild! Maar zoo haast als ik mij tot de godzaligheid begon te begeven, werd mij de wereld tot vijand. Sints heeft zij mij bestreden, vervolgd, in den kerker geworpen, en nu voert zij mij ter dood. Maar de dienstknecht is niet meer dan zijn heer. Naardien zij Hem vervolgd hebben, zullen zij ook ons vervolgen."

Te Rijssel zeide een vader bij het afscheid nemen

tot zijnen zoon, die weggeleid werd om verbrand te worden: „Mijn zoon, gaat gij zoo ter dood?” En de zoon antwoordde, „’t is eene kleine zaak, mijn vader, want nu ga ik leven!” Tegelijk met nog drie anderen stervende, eindigde hij met dezen zijn leven in de vlammen onder het zingen van den lofzang van Simeon.

Een Predikant te Yperen, in 1567 gehangen, zag, terwijl hij op het schavot van het volk afscheid nam, dat er een groot gedruisch ontstond en groote opschudding. Terwijl er niet weinigen voor zijne oog en gekwetst en gedood werden, vermaande hij van den ladder allen tot stilte, beval Gode zijnen geest met gebeden, en leed den dood met geduld.

In hetzelfde jaar werd Guido de Bres, die de Geloofsbelijdenis onzer Nederlandsche Hervormde kerk opgesteld heeft, te Valenciennes gehangen. Iemand, die hem in zijne gevangenis bezocht, vroeg hem, hoe hij met zulk een zwaren keten geboeid, slapen, eten, of drinken kon. „Ik verheug er mij in,” antwoordde hij onder anderen. „Zij zijn mij eerlijk. Ik acht ze dierbaarder dan gulde ketenen, gouden ringen, en andere diergelijke dierbare juweelen; want zij zijn mij veel nutter. Ja, als ik ’t geluid mijner ketenen hoor, dan dunkt mij, dat er eenig lieflijk snarenspeel en maatgevang in mijne ooren klinkt. Niet, dat zulks uit den eigenschap van zulke banden komt, maar uit de oorzaak, waardoor ik dus behandeld word, te weten, ’t heilig woord Gods.”

Onder vele vermaningen tot het volk ging hij met zijnen ambtgenoot de la Grange in den dood, zeggende: „Ik ben zeer verblijd. Nooit had ik gedacht, dat God mij die eer zou aan doen. Van oogenblik tot oogenblik word ik bekrachtigd, en mijn hart springt op van vreugde in mij. De dood is niets. o Hoe zalig zijn de dooden, die in den Heer sterven! Het is, alsof mijn geest vleugelen heeft, om zich ten hemel te heffen, waar ik heden genoodigd ben ter bruiloft van mijnen Heer, van den Zoon van mijnen God.”

En zouden wij de vier pastoors vergeten, die in 1570 te 's Gravenhage zijn gedood, omdat zij het ware Evangelie gepredikt hadden; van dien eenen, wiens vader hem, toen hij naar de strafplaats geleid werd, toeriep: „mijn lieve zoon, strijd nu vromelijk, want de kroon des levens is u bereid;” waarop de zuster des veroordeelde volgen liet: „mijn broeder, blijf volstandig, 't zal niet lang duren, 't eeuwige leven staat voor u open.” Deze vier mannen hadden hun doodvonnis, na eene gevangenschap van drie jaren, ontvangen met dankzegging aan God en het zingen van den 16ⁿ psalm.

Geloofsmoed is er gezien in die tijden, toen een zeker overheidspersoon weigerde genade te geven aan een' om zijn geloof veroordeelde. „Geen genaê,” zeide hij, „voor zoo hardnekkig een ketter, die noch om den strop, noch om het vuur te ontgaan zijne gezindheid wil verzaken,” — „en ik,” voegde hij er bij,

„zou om mijns geloofs wil mijn vinger in geen brandende kaars willen steken.”¹⁾

Geloofsmoed was er noodig, om onder die verdrukking, bij al dat lijden, te midden van veelvuldige verzoeking, te vollharden, niet alleen in 't aanzigt des doods, maar ook vóór het laatste oogenblik. Geloofsmoed was er noodig, om maanden en jaren lang, in voortdurend gevaar, onder allerlei ontbering, vaak van alles beroofd, toch de blijmoedigheid des harten, die door Jezus Christus is, niet te verliezen. Geloofsmoed was er noodig om te blijven werken des daags en des nachts, overal en ten allen tijde, ijverig in de prediking van het Evangelie, levende voor de schapen van den goeden Herder.

De Heer heeft zijne kracht in vele zwakken be-
toond.

1) Vgl. verder, om geen anderen te noemen, *Brandts Historie der Reformatie*, 1^e deel, die behalve deze nog vele andere bijzonderheden bijeengebragt heeft.

ZEGEPRAAL.

Doch wat mach ik my so seer
Over deze saeck ontstellen?
Swacke mensch! siet op den Heer,
Wilt al u betrouwen stellen
Vast op God en op Nassouw',
En dat elck hem mann'lyck houw',
In rechte liefd' en trouw'.

Nederl. Gedenck-Clanck.

Spanjes strijd tegen de vrijheid om den Bijbel te lezen, het Evangelie volgens den Bijbel te belijden, Christus volgens het Evangelie te prediken, Godsdienstoefening te houden naar Gods Woord en niet naar de inzettingen van menschen, deze strijd, ten behoeve der Roomsche kerk tegen onze vaders gevoerd, is voor onze vaders in zegepraal geëindigd. Maar deze zegepraal zou door een strijd met het zwaard des Geestes alleen niet verkregen zijn. Tegen gewapende legerbenden en den sterken arm van het wereldlijk gezag zijn predikatiën toch niet bestand. Gelijk de Hervorming elders onderdrukt is, en de Hervormingsgezinden elders uitgeroeid zijn door zwaard en vuur en allerlei geweldenarij, had dit ook in ons vaderland

plaats hebben kunnen vinden. Even als de zuidelijke gewesten Roomsch zijn gebleven, hadden de noordelijke, indien God het niet anders beschikt had, onder Romes magt kunnen blijven.

God heeft de noordelijke gewesten vrij gemaakt van de Spaansche verdrukking en daardoor van Romes heerschappij ¹⁾.

Het voornaamste doel van den worstelstrijd onzer vaders met Spanje was de vrijheid van Godsdiens-oefening naar Gods Woord en al wat hiermede in verband staat. Van den beginne hebben de Hervormden hiervoor alles ten offer willen brengen. Welke plakaten ook uitgevaardigd werden, men liet zich niet dwingen, nadat men eens den dorst naar de waarheid, den honger naar het brood des levens had leeren kennen. Toen de openbare preek ingevoerd was, drong het prediken in de open lucht al verder en verder door. Van de bosschen ging men over naar de velden, de open plaatsen, dorpen, steden, met groote menigte van toehoorders. Onder de eersten, die aldus in 1566

1) Mogt de dag des heils ook voor de Zuidelijke Gewesten, voor België, spoedig aanbreken.

„Daar heeft het bloed der eerste martelaars gestroomd. Daar zijn de eerste Bijbels het talrijkst gedrukt en verspreid. Daar is het Verbond der Edelen gesloten. Daar is de openbare prediking begonnen. Daar heeft de Beeldenstorm een aanvang genomen.” Zal daar nog niet eens de heerschappij van Rome wijken voor het licht van 't magtig Bijbelwoord?

Laat ons goeden moed houden voor België. Uit het kleine kwam wel meer het groote voort.

het Woord Gods gepredikt hebben, staat Herman Modet. Na eene eerste proef eene nieuwe zamenkomst, op eene groote weide bij Gent. Hier maakte men een wagenburg. Op al de toegangen stelde men wachters. Sommigen hadden spiesen, anderen bijlen, of ander wapentuig. Vooraan stonden boekverkoopers, die aan de inkomenden de verboden boeken verkochten. Langs de wegen waren er eenigen geplaatst, die de lieden, van niets wetende, ter preek noodigden en naar de vergadering zonden. Men maakte spoedig een hoogen stoel van planken op een wagen, als een stellaadje. Modet er op, en hij aan het woord. Daarna psalmgezing. Men goot ook water in een bekken, geschept uit den naasten stroom, en doopte zeker kind, daar gebragt¹⁾. Twee dagen

1) In het Antwerpsch Chronijkje verhaalt de (Roomsche) schrijver de doopsbediening en de Avondmaalsviering, zooals men haar bij de Hervormden zag, op de volgende wijze:

Anno 1566 16 Julij. — „Soo heeft hem den duytsche Predicant vervordert op 't Laer te trouwen, cleyn eerst geboren kinderzens te doopen in 't duytsch met gracht water, anders gheen ceremonien van soute heylige olie, of 't chrisma daer toe besighende, dan seggende teghen het knechthien: Abraham ik doop u in den naem des Vaders, des Soons, ende des Heyligen Geest; teghen meysken, dat Sara genoemt wort, desgelijcx, maer de Peeters en Meters gaff hij goet onderwijs van den doop.” (bl. 75).

's *Maandags na Kerstdag* „deylden de Calfsterten (zoo sijt hieten) vuyt aen het Volck in haer Nieu Kereck op dese maniere. Daer waren twee Predicanten in de Mollekens Rame, den eenen Bottor Isenbrant, ende gaff de Mans, sittende met twaelf aen een Tafel, een stuck Wittenbroets elck besondert, segghende: neemt en eet, dat is

werd hier gepredikt. Daarna elders in Westvlanderen. Het woord des Heeren werd verder gebragt. 't Moest ook in Holland gehoord worden. Den 8ⁿ Julij kwamen zes der voornaamste burgers der stad Amsterdam bij elkander met Jan Arendsen, welbekend dienaar des Evangelies uit dien tijd; — maar niet in de stad zelve, in hare nabijheid, in het riet, om over de invoering der openbare preek in Holland te beraadslagen. Jan Arendsen doet het gebed, een zeer aandachtig en vurig gebed, met zachte stem, God biddende, zijnen Heiligen Geest in het midden van hen neder te zenden, om te besluiten hetgeen het meest tot zijne eere dienen mogt. Na het overwegen der zwaarigheden heeft men alle gevaar en vreeze des doods aan eene zijde gesteld, en gezamenlijk besloten, dat men de openbare preek ook in Holland zou beginnen. Onder vele moeilijkheden is dit voornemen ten uitvoer gebragt. Den 21ⁿ Julij 1566, op eenen Zondag, zag men te Overveen bij Haarlem, eene groote

het Lichaem Christi, dat voor ons sonden geoffert is aen den stam des cruyscen; desgelijck seyde hij over den Wijn in enen silveren Beecker in plaets van enen kelck. Een anderen, genoemt Mr. Joris een Vlaminck, deelde oock op dese maniere vuyt, de Vrouwen ende Jonghe Dochters elke reyse met twaelf t' seffens aen de Tafel sittende, ende als zij genoch ghegeten hadden en gedroncken, stonden sij op, en dan quamper weder twaelf ander. Dit deurde van smorgens tot t' savonds. Hier en tusschen stont een van haer valsche Predicanten op enen stoel, verhalende de Passie des Heeren alsoo lanck als dit nachtmael was gedurende." (bl. 103.)

menigte. Sommigen uit Amsterdam waren daar over de grachten gezwommen, andere weder met schuiten ter hulp gesneld; de meesten hadden den geheelen nacht, bij gebrek aan een ander verblijf, op het veld geslapen. Eindelijk kwam de Predikant, Peter Gabriël, en sprak, nadat men gezongen en gebeden had, over Eph. 2: 8-10; en dat, hoewel hij zeer klein en zwak van persoon was, omtrent vier uren lang, in een brandenden zonneshijn. Openbare prediking verder op dezelfde wijze bij Alkmaar, Amsterdam, Buiksloot, Enkhuizen, Delft, in den Haag, Utrecht, Leijden, en met de vrijmoedigheid vermeerderde de zegen van 't hooren. Dat het eene gevaarlijke zaak was, aldus te prediken, gevoelt men; maar de Heer was met de zijnen. Franciscus Junius predikte in het Limburgsche op het open veld. Digt achter hem staat een man, die met een jagtspriet gewapend hem den dood gezworen heeft, indien hij hem slechts zoo nabij komen kan, dat hij hem onder zijn bereik heeft. Dien mensch heeft God bewogen, zoodat hij de preek met een bedaard gemoed heeft aangehoord.

Maar wat zou de openbare preek hebben kunnen uitrigten tegen de magt van legers en overheersching des gewelds, indien God de harten van vele aanzienlijken niet had geneigd tot de zaak, voor welke vele martelaars hun bloed gestort hadden? Door Gods beschikking zegevierde langzamerhand in deze noordelijke gewesten de Hervorming, die zich in de

zuidelijke niet heeft kunnen staande houden, en waar eerst nog tegenstand was, werden later de deuren geopend¹⁾. De strijd is geëindigd in zegepraal voor Willem van Oranje en die aan zijne zijde stonden ter wille van het Woord Gods²⁾.

Als een Mozes heeft deze held de Hervormden, die ter dood toe onderdrukt werden, uit het slavenhuis geleid. De Heer zelf heeft hem geroepen tot het goede werk, hetwelk God voorbereid had, opdat hij er in wandelen zou³⁾. De vrijheid van ons land is op de innigste wijze met zijne geheele persoonlijkheid en werkzaamheid verbonden, en wel met regt wordt van hem gezegd, dat hij de ware Religie, mitsgaders de Privilegiën van den Lande wederom ingevoerd en in zijn ouden staat gebragt heeft⁴⁾.

1) Eene belangrijke bijdrage tot de juiste kennis van zaken te Amsterdam, vindt men in de *Resolutien der Amsterdamsche Vroedschap, bij den aanvang van de openbare prediking der Hervormden te Amsterdam*, medegedeeld door Dr. P. Scheltema, in de *Berigten van het Hist. Genootschap te Utrecht*, IV. 2 bl. 58—108. Na de lezing stemt men Dr. Scheltema gaarne toe, dat deze besluiten zich aanprijzen door eene gematigdheid, welke men nauwelijks in die dagen en omstandigheden zou durven verwachten.

Hoe het zich te Utrecht heeft toegedragen, zie men bij den Hoogl. Royaards, *Gesch. der Herv. in de stad Utrecht*, *Ned. Archief voor Kerk. Gesch.*, VI. 147 enz. VII. 211 enz.

2) Over de geschiedenis van den geheelen strijd vgl. Groen van Prinsterer. *Handb. der Gesch. van het Vaderland*. I. 87-160.

3) Groen v. Prinsterer. *Handb.* I. 129.

4) Het Wilhelmus van Nassouwe, dat in den Hervormingstijd hier in zoo veler mond was, mag thands niet worden vergeten. Het moet zijne plaats vinden onder de Bijlagen.

De zware tijden, uit den tegenstand tegen de plak-katen, de Inquisitie en de Bisschoppen geboren, door den Beeldenstorm met nieuwe kracht te voorschijn geroepen, zijn door Gods genade eindelijk voor Noord-Nederland geweken. De Unie van Utrecht, in 1579 tot stand gekomen, bragt de verstrooiden bijeen, en de afzweering van den Koning van Spanje, 26 Julij 1581, zette de kroon op het werk.

Een nieuwe dag begon.

Daarna nog wel veel strijd. Volkomen vrede en erkende onafhankelijkheid wel niet voor 1648. Maar de vrijheid, om welke de strijd begonnen was, had men in 1581 verkregen.

Zien wij dan ten laatste ons land vrijgevochten, en vergelijken wij den toestand van ons vaderland na de afzweering van Philips met den toestand, die zestig jaren vroeger hier gezien werd, vergelijken wij 1581 met 1521, dan zeggen wij: welk een ommekeer! Dan roepen wij uit: het is God, die licht gegeven heeft uit de duisternis. Als wij dan deze noordelijke gewesten ten laatste vrijgevochten ziende, nog eens de woorden voor ons nemen, die door Marcelis van Zegerscappelt in 1525 aan Floris van Egmond geschreven werden: „Men doet dagelycx alhier groot informacien up de Luterianen, zoe t' Amsterdamme, te Delft, te Leiden ende elders,” en wij lezen dan hetgeen hij daarop volgen laat: „ende sal den keyser redelycken vele costen, maer wat zijnder k. m. daer by hier naer profflyteren sal, en weet men noch

niet," dan zeggen wij: Het heeft zijnen zoon een keurig deel van zijn gebied gekost, waar de vrijheid van Godsdienst, door hem vervolgd, tot heden haar asyl gevonden heeft.

Om de vruchten eener zegepraal te blijven genieten, moet men vaak blijven strijden voor haar genot. Zoo is het ook met ons.

Paus Paulus IV verklaarde in 1559, bij de vaststelling van nieuwe Bisdommen in ons land, de Hervorming voor een werk van den vijand des menschelijken geslachts. Paus Pius IX deed hetzelfde in 1853.

Philips II werd door den eerstgenoemde zijn lieve zoon in Christus genoemd, en die nu de Nederlandsche Protestanten te vuur en te zwaar vervolgde, om zulke ketters als wij zijn te verdelgen, en om ons land weer geheel aan den Pausselijken Stoel te onderwerpen, zou zeker onder de meest beminde zonen van den Paus eene plaats vinden.

Rome is nog het oude Rome, en de Paus is dezelfde in de negentiende als in de zestiende eeuw, al draagt hij nu een anderen naam.

Vrienden van Luther, van Zwingli, van Calvijn, er is bloed, veel bloed vergoten, voor dat wij hier de vrijheid hadden, om den Bijbel te mogen lezen, Gods Woord te mogen hooren, Jezus Christus te mogen belijden als den eenigen Heer, Middelaar en Zaligmaker.

Onze godsdienstvrijheid is met bloed gekocht. Wat

geheel in Romes geest de „verdoemde vrijheid van conscientie” genoemd werd, is verkregen ten koste van duizende slagtoffers.

Wat men door bloed verkrijgt mag niet ligtvaardig op het spel worden gezet, tenzij het niet waard is, dat men er voor sterve. Dit is echter het geval niet met de vrijheid om den Bijbel te mogen lezen, Gods Woord te mogen hooren, Jezus Christus te mogen belijden.

Deze vrijheid hebben wij nu.

Zullen wij haar behouden?

Zal ons vaderland haar na vijftig, na honderd jaren nog bezitten?

Laat ons waken.

De vijand van het Koningrijk Gods loert op de kinderen Gods. De leugengeest verleidt velen. De waarheid moet door ons aangenomen, beleden, verdedigd, gehandhaafd worden.

Laat ons haar aannemende, belijdende, verdedigende, handhavende, één zijn in en door den Heer Jezus Christus, en met het oog op de vrome martelaars en godvreezende strijders voor het geloof van 's Heeren gemeente dit oude woord in gedachtenis houden:

o Wel gelukkig Land! dat voortbrengt zulke vromen,

En ongelukkig weer, wanneer s'ons zijn ontnomen.

Een teecken van de straf die ons hangt over 't hoofd.

Doet boet' in tijds, o mensch! In Christi woord gelooft.

(Nederl. Gedenck-Clanck.)

BIJLAGEN.

I.

BRIEF VAN KEIZER KAREL V

AAN HET HOF VAN UTRECHT.

Overwegende, dat niettegenstaande de uitvaardiging der plakكاتen, door ons voor dezen gegeven op het punt der uitroeijing van de dwalingen en ketterijen, die in onze landen aan deze zijde voortwoelen, de voorz. dwalingen en ketterijen niet ophouden en nog niet geheel en al uitgeroeid zijn; en wenschende onze onderdanen te bewaren en te houden in de gehoorzaamheid aan onze moeder de heilige kerk en onze oude godsdienst, volgens de instellingen en ceremonien van den heiligen apostolischen stoel; zoo hebben wij bevolen en gegeven andere plakكاتen, die u zouden toegezonden worden met dezen, en bevelen u, dat gij die terstond doet bekend maken, onderhouden en in acht nemen, procederende en doende procederen tegen de overtreders door executie der straffen, daarop gesteld. Bovendien hebben wij goedgevonden, besloten en bevolen,

dat in elk land zullen gecommiteerd worden zekere inquisiteurs, om informatie te nemen tegen hen, die besmet zijn van eenige sekte, dwaling of ketterij, er mede belast of er grootelijks van verdacht, en tegen hen te procederen volgens de commissie, die zij daarvan hebben door den last van onzen H. Vader, den Paus, en de instructie, die wij hun zullen doen geven, van welke u een duplicaat zal gezonden worden; u bevelende en wel uitdrukkelijk gelastende, dat — gij den voorz. inquisiteurs zult geven alle gunst, hulp, inlichting en bijstand tot de uitvoering van hunne voorz. commissie, — want het is onze bepaalde intentie, door alle midelen — de voorz. sekten uit te roeijen.

Uit onze stad Maastricht, den laatsten dag van Februarij 1545.

(Get.) KAREL.

(Lager stond) VERREYCKEN.

Zie Archief voor Kerk. en Wereldl. Gesch. van J. J. Dodt van Flensburg, V. 310, waar deze brief in het fransch te vinden is.

II.

HET LIED VAN LUTHER OP DEN MARTELDOD VAN
HENDRIK VOES EN JOHANNES ESCH.

Een nieuwen lofzang heffen we aan,
Gewijd aan God den Heere.
Wij zingen 't geen Hij heeft gedaan
Tot zijnen lof en eere.
Te Brussel, Neêrlands stedenkroon,
Spreidde in twee jonge braven
De Heer zijn wondermagt ten toon,
Die Hij met zijne gaven
Zoo rijkelijk versierde.

EIN LIED VON DEN ZWELJEN MARTYRERN CHRISTI ZU BRÜSSEL, VON
DEN SOPHISTEN ZU LÖVEN VERBRANNT, GESCHEHEN IM JAHR 1523.

D. MARTINUS LUTHER.

Ein neues Lied wir heben an,
Das walt Gott, unser Herre!
Zu singen was Gott hat gethan,
Zu seinen Lob und Ehre.
Zu Brüssel in dem Niederland,
Wol durch zween jungen Knaben,
Hat er sein Wunder-Macht bekannt,
Die er mit seinen Gaben
So reichlich hat gezieret.

Johannes heette de een met regt,
Zoo rijk aan Gods genade,
En de ander Hendrik, zeer opregt,
Een Christen, rein van 't kwade.
Zij hebben, scheidend van deez aard,
De hemelkroon verworven,
Daar ze als Gods kindren, vroom en waard,
Zijn voor zijn woord gestorven,
Zijn martelaars geworden.

De Aartsvijand sleurt ze in boeijen voort;
Door dreigen en verschrikken
Eischt hij het loochnen van Gods woord,
Met list en looze strikken.
Hij bragt uit Leuven tot dit spel,
Een tal Sophisten zamen;
Hun kunst vermogt niets evenwel,
De Geest kwam hen beschamen.
Zij hebben niets gewonnen.

Der erst recht wohl Johannes heisst,
So reich an Gottes Hullen,
Sein Bruder Heinrich nach dem Geist
Ein rechter Christ ohn' Schulden,
Von dieser Welt gescheiden sind,
Sie han die Kron' erworben;
Recht wie die frommen Gottes-kind',
Für sein Wort sind gestorben,
Sein Martrer sind sie worden.

Der alte Feind sie fangen liess,
Erschreckt sie lang' mit Dräuen;
Das Wort Gott's man zu leucken hiess,
Mit List auch wollt' sie täuben.
Von Löven der Sophisten viel,
Mit ihrer Kunst verloren
Versamlet' er zu diesem Spiel.
Der Geist sie macht' zu Thoren;
Sie kunnten nichts gewinnen.

Zij zongen zoet, zij zongen zuur,
Beproefden vele listen.
De knapen stonden als een muur,
Verachtend de Sophisten.
Het d'ouden vijand zeer verdroot,
Dat hij was overwonnen
Door zulke jongren; hij zoo groot,
Uit toorn op wraak bezonnen,
Bedacht hen te verbranden.

Ze ontroofden hun het kloosterkleed,
Hunne ordning ze ook ontnamen.
De knapen waren ras gereed,
En spraken vrolijk: Amen!
Zij dankten hunnen Vader, God,
Zij werden nu ontslagen
Van 's duivels huichlen, spel en spot,
Waarmée door helse lagen
Hij 't menschedom wil bedriegen.

Sie sungen süß, sie sungen sau'r,
Versuchten manche Listen,
Die Knaben stunden wie ein Mau'r,
Verachtten die Sophisten.
Dem alten Feind das sehr verdross,
Das er war überwunden
Von solchen Jungen, er so gross;
Er war voll Zorn von stunden,
Gedacht', sie su verbrennen.

Sie raubten ihn das Klosterkleid;
Die Weih' sie ihn auch namen:
Die Knaben waren dess bereit,
Sie sprachen fröhlich, Amen;
Sie dankten ihrem Vater Gott,
Dass sie los sollten werden
Des Teufels Larven, Spiel und Spott,
Darinn durch falsch' Geberden,
Der Welt er gar betreuget.

Genadig schikt het nu de Heer
Dat zij regt Priesters worden,
Zichzelven offren, Hem ter eer,
Gaan in de Christen-orden:
Der wereld afgestorven zijn,
De huichlarij verdreven,
Ten hemel ingaan, vrij en rein,
Van priesterdwang ontheven;
Zulk speelgoed laten ze achter.

Men schreef hun voor een klein geschrift,
Dat men hen zelf liet lezen.
Hun teekning heeft daarin gegrift
Wat hun geloof mogt wezen.
Hun grootste dwaling deze was:
„Men moest op God slechts bouwen,
De mensch bedriegt op iedren pas,
Dien moet men niet vertrouwen.”
Dus moest de vlam hen dooden.

Da schickts Gott durch sein' Gnad also,
Das sie recht' Priester worden,
Sich selbst ihm mussten opfern da,
Und gehn in Christen-Orden,
Der Welt ganz abgestorben seyn,
Die Heucheley ablegen,
Zum Himmel kommen frey und rein,
Die Möncherey ausfegen,
Und Menschentand hie lassen.

Man schrieb ihn für ein Brieflein klein,
Das hiess man sie selbst lesen:
Die Stück' sie zeichnten alle d'rein,
Was ihr Glaub' war gewesen.
Der höchste Irrthum dieser war:
Man muss allein Gott glauben;
Der Mensch leugt und treugt immerdar,
Dem soll man nichts vertrauen.
Des mussten sie verbrennen.

Twee groote vuren stookten ze aan,
Waar zij de knapen bragten.
Men bleef verbaasd voor 't wonder staan,
Dat zij de pijn verachtten.
Zij wierpen vrolijk zich daarin,
Met tot Gods lof te zingen.
De moed werd den Sophisten min
Bij deze wondre dingen,
Waardoor zich God deed kennen.

Die schimp berouwde hun te laat.
Zij wilden 't graag schoon maken.
Zij roemden niet op de euveldaad,
Verbergden liefst die zaken,
Wier schande in 't harte beten liet.
Zij klagen 't hun genooten.
Nogtans de Geest verzwijgt het niet.
Het Abels bloed, vergoten,
Dat moet den Kain melden.

Zwey grossen Feu'r sie zündten an,
Die Knaben sie herbrachten,
Es nam gross Wunder jedermann,
Dass sie solch' Pein verachtten;
Mit Freuden sie sich gaben drein,
Mit Gottes Lob und Singen.
Der Muth ward den Sophisten klein,
Für diesen neuen Dingen,
Dass sich Gott liess so merken.

Der Schimpf sie nun gereuet hat;
Sie wolltens gern schön machen.
Sie thürn nicht rühmen sich der That,
Sie bergen fast die Sachen.
Die Schand im Herzen beisset sie,
Und klagen ihren Genossen:
Doch kann der Geist nicht schweigen hie;
Des Habels Blut, vergossen,
Es muss den Cain melden.

Hunne asch, zij wil niet laten af,
Zij stuift naar allen lande.
Hier helpt geen kuil, geen groeve of graf,
Zij brengt den vijand schande.
Dien hij bij 't leven door den moord
Tot zwijgen had gedwongen,
Moest hij, nu dood, aan elken oord,
Met aller stem en tongen
Zeer vrolijk laten zingen.

Nog moest hun 't liegen dienstbaar zijn,
Om 't moordfeit op te smukken.
Zij gaven zich een valschen schijn,
Om wroeging te onderdrukken.
Die heiligen Gods, ook na hun dood
De laster hen niet spaarde.
Zij zeggen: in den laatsten nood,
De knapen nog op aarde
Bekeerd zich zouden hebben.

Die Aschen will nicht lassen ab;
Sie stäubt in allen Landen.
Hie hilft kein Bach, Loch, Grub noch Grab;
Sie macht den Feind zu schanden.
Die er im Leben durch den Mord
Zu Schweigen hat gedrungen,
Die muss er todt an allem Ort,
Mit aller Stimm' und Zungen,
Gar fröhlich lassen singen.

Noch lassen sie ihr Lügen nicht,
Den grossen Mord zu schmücken;
Sie geben für ein falsch Geticht,
Ihr g'wissen thut sie drücken.
Die Heil'gen Gott's auch nach dem Tod
Von ihn'n gelästert werden;
Sie sagen, in der letzten Noth,
Die Knaben noch auf Erden
Sich solln haben umkehret.

Doch laat hen liegen immermeer,
't Is vruchtloos ondernomen.
Wij zullen danken God den Heer,
Zijn woord is weêr gekomen.
De zomer is haast voor de deur,
De winter keert zijn gangen,
De teedre bloempjes krijgen fleur.
Hij, die 't heeft aangevangen,
Hij zal het wel voleinden. Amen.

Die lass' man lügen immerhin ;
Sie habens keinen Frommen.
Wir sollen danken Gott darinn ;
Sein Wort ist wieder kommen.
Der Sommer ist hart vor der Thür,
Der Winter ist vergangen,
Die zarten Blümlin gehn herfür :
Der das hat angefangen,
Der wird es wohl vollenden. Amen!

Men vindt het lied van Luther, medegeedeeld door den Hoogl. Kist, in het *Archief voor kerk. gesch.* V. bl. 466—470. Gaarne hadden wij ook de daar te vinden hollandsche vertaling van den Hoogl. Siegenbeck, bl. 473—477 overgenomen, maar wij werden hierin belemmerd door den Boekhandelaar, aan wien daartoe verlof moest gevraagd worden. De Heer L. van Hoogeveen Sterck te Montfoort heeft nu de goedheid gehad, de vertaling, die wij thands mededeelen, te vervaardigen, opdat zij, die het oorspronkelijke niet kunnen verstaan, en de vertaling van den Hoogl. Siegenbeck niet bij de hand hebben, ten minste iets zouden kunnen genieten van Luthers lierzang. Men vergeete niet, dat de vertaler eenigzins gebonden is geweest aan en door den vorm van het oorspronkelijke, daar hij het eigenaardige van Luther zooveel mogelijk bewaren wilde.

III.

BRIEF VAN LUTHER AAN DE CHRISTENEN
IN NEDERLAND.

Aan alle lieve Broederen in Christus, die in Holland, Braband en Vlaanderen zijn, benevens alle geloovigen in Christus, genade en vrede van God onzen Vader en van onzen Heer Jezus Christus.

Lof en dank zij den Vader aller barmhartigheid, die ons in dezen tijd zijn wonderbaar licht weder zien laat, dat tot heden om onze zonden verborgen is geweest, die ons aan de afgrijsselijke magt der duisternis heeft laten onderworpen zijn, en zoo smadelijk dwalen en den Antichrist dienen. Maar nu is de tijd wedergekomen, dat wij de stem der tortelduiven hooren en de bloemen in ons land opgaan (Hoogl. 2:11, 12); welke vreugde gij, mijne geliefden, niet alleen deelachtig zijt geworden, maar gij zijt ook de voornaamsten geworden, aan wie wij zulk eene vreugde en wellust beleefd hebben. Want u is het voor de geheele wereld gegeven, niet alleen het Evangelie te hooren en Christus te belijden, maar ook de eersten te zijn, die om Christus schande en schade, angst en nood, gevangenis en gevaar leidt, en nu zoo vol vrucht en sterkte geworden zijt, dat gij het ook met uw eigen bloed begoten en bekrachtigd hebt; daar bij u de twee edele kleinodien van Christus, Hinricus en Johannes, te Brussel hun leven gering geacht hebben, opdat Christus met zijn woord zou geprezen worden. o Hoe verachtelijk zijn die twee zielen ter dood gebracht, maar hoe heerlijk en in eeuwigte vreugde zullen zij met Christus wederkomen, en regtvaardig oor-

deelen degenen, door wie zij nu met onregt geoordeeld zijn. Ach welk een nietig ding is het toch, door de wereld geschandvlekt en gedood te worden voor hen, die weten, dat hun bloed kostelijk (Ps. 9:13; 72:14) en hun dood dierbaar is voor Gods oogen, zooals de Psalmen zingen (116:15)! Wat is de wereld tegen God? Welk een genot en vreugde hebben alle engelen gezien aan deze twee zielen. Hoe gaarne zal het vuur hen van dit zondig leven tot hun eeuwig leven, van dezen smaad tot de eeuwige heerlijkheid geholpen hebben? God zij geloofd en in eeuwigheid gezegend, dat wij beleefd hebben rechte heiligen en waarachtige martelaars te zien en te hooren, wij die tot heden zooveel valsche heiligen beleefd en aangebeden hebben. Wij hier zijn tot heden nog niet waardig geweest, Christus zulk een dierbaar kostelijk offer te worden; ofschoon van onze leden velen niet zonder vervolging zijn geweest en nog niet zijn. Daarom, mijne allergeliefdsten, weest getroost en vrolijk in Christus, en laat ons zijne groote teekenen en wonderen danken, die hij heeft aangevangen onder ons te doen. Hij heeft ons daar frisch nieuwe exemplen van zijn leven afgebeeld. Nu is het tijd, dat het rijk Gods niet besta in woorden, maar in de kracht. Hier leert men, wat het beteekent: weest vrolijk in de verdrukking (Rom. 12:12). Het is een kleine tijd, (spreekt Jesaja, cap. 54:7), dat ik u verlaat; maar met eeuwige barmhartigheid wil ik u aannemen. En de 91. Psalm v: 14, 15: Ik ben, spreekt God, met hem in verdrukking; ik wil hem redden, en wil hem in eere zetten; want hij heeft mijn naam beleden. Dewijl wij dan de tegenwoordige verdrukking zien, en zoo troostvolle beloften hebben, zoo laat ons ons hart vernieuwen, goeds moeds zijn, en ons met vreugde voor den Heer laten slagten. Hij heeft het gezegd, Hij zal niet liegen: Ook de haren

op uw hoofd zijn allen geteld (Matth. 10 : 30). En ofschoon de tegenstanders deze Heiligen voor Hus-siten, Wiclefiten en Lutheranen zullen uitmaken, en zich op hunnen moord zullen beroemen, dat moet ons niet verwonderen, maar des te meer sterken; want Christus' kruis moet lasteraars hebben. Maar onze regter is niet verre, hij zal een ander oordeel vellen; dat weten wij, en zijn er zeker van.

Bidt voor ons, lieve Broeders, en onder elkander, opdat wij den een den ander de getrouwe hand reiken, en allen in eenen geest aan ons hoofd Jezus Christus vasthouden, die u met genade sterke en toebereide tot eer van zijnen heiligen naam, aan welken prijs, lof en dank zij toegebracht door u en alle creaturen in eeuwigheid, Amen.

Uw

MART. LUTHER. D.

Deze brief verscheen in druk onder den titel: „Die Artikel, warumb die zween christliche Augustiner Münch zu Brüssel verbrant sind, sampt einem Sendbrief D. Mart. Luth. an die Christen in Holland und Brabant. Wittenb. 1523.” Ook afzonderlijk: „Ein Brief an die Christen in Nidderland. M. Luther. s. l. e. a. An die Christen in Holland und Brabant. 1522. 4°.” Zie *de Wette, Dr. M. Luthers Briefe, Sendschreiben und Bedenken*. II. 362.

IV.

„WAERACHTIGHE MONUMENTEN, OFTE LAETSTE ADIEU
EN AF-SCHEYD BRIEVEN VAN MEER-GEMELDE MR.
HERMAN SCHINCKEL. NAER-GELATEN EN TOE-
GESONDEN AEN SYN HUYSVROU EN KINDEREN.
A°. 1568.”

1.

Aen syn Echte Vrouw ofte Wyf.

„Myn Wtvercooren Huysvrouwe, Alderliefste en Dierbaerste Pandt, dit Schryve ick V. E. tot den laetsten Adieu-Brief, voor myne verhuysinge uyt dese Werelt, want op morghen ben ick bescheyden om na Huys by onsen Hemelschen Vader te reysen, daer ick hoope en niet en twyffele (naer de beloftenisse die hy ons by Synen Eenigen Soone onsen Oppersten Priester en *Heere Jesum Christum* gedaen heeft) inde Versamelinghe der Wtvercooren, uwe toe-komste te verwachten: Daer en tusschen, so lange als het hem Gebenedyt believen sal u inde wege ende Pelgrimagie deser wilde Woestyne te laten blyven, hebbe ick hem ghebeden ende bidde als noch sonder ophouden, dat hy u wil wesen een behoeder, voorstander ende Leyds-man, die V. E. op alle de wech uwes Pelgrimagies en Vremdelinckschap wil bewaren en uwe wegen effenen, dat ghy uwen Voet niet en stootet, ende daer door ten val komet, dat hy u oock in geen onrechte Wegen en laet dwalen, maer altyt behouden op den Rechten Wegh tot den Vaderlande, ende u beschutte voor alle wreede Beesten ofte Moorders, die V. E. soude moghen porren in uwe wandelinghe te verhinderen. Ick bidde u nemet

my inder Liefde af, dat ick u seggen sal, ghy weet uyt de Leringe des Heyligen *Apostels Pauli I. Corinth. 7.* ende *I. Timoth. 5.* uwe vryheyd die ghy hebt, ende wat u te doen staet, naer uwes Mans af-scheyden, dese vryheydt en benyde ick u-l. niet; Maer ist, dat ghy u weder ten Huwelycken staete begevet, soo bedenckt u wysselick, en siet, wien dat ghy u selven toe-voegt, om uwe Kinderkens wille, die u door Godes Genade, uyt myne Lendenen gegeven zyn; Want ghy moet nu alle uwe neerstigheyd daer toe aenwenden, om die in Godes Gerechtighe kennisse op te voeden, ende in synen wegen te stueren, alsoo u Paulus dat uytverkooren vat Gods leert *I. Timoth. 2.* ende elders. Een dinck bidde ick ende beveele het u oock, nae 't Recht dat my over u gegeven is, soo lange als ick in den Lichame woone, te weten dat ghy u met allen vlyte beneersticht om V. E. te wachten voor de verderffelycke Secte der Wederdoperen, die niet op en houden, alle wegghen ende straeten door te loopen, om een ygelycke die sy mogen tot haer blintheyt te trecken. Ghy weet hoe yverich ick altoos gheweest sy, om u ende alle die my bevoolen waeren, daer voor te waerschouwen. Ende dit is een groote verzwaringhe van myne sorghe, die ick in myner herte draege; Dan die Barmhertighe en goedertieren Heere ende Vader sal V. E. hier in oock, als in alle andere peryckulen, behoeden; Hout u altyt by de Oprechte Leere der Wtverkooren en oprechter Christelycke Ghemeente, welcke ons achtergelaten is by de Heylige Propheten ende Apostelen, ende haere naer-volgers. Aengaende de sorghe onser Kinderkens neemt daer inne te hulpe voor al den Eeuwighen Vader der Lichten, van wien alle goede giften en volmaecte gaven syn neder-dalende, ende naer hem de goede Luyden, die onse Groot-Moeder, de sorghe onser Kinderen bevoolen heeft; mitsgaders

tot u nemende mynen Lieven ende ghetrouwen Broeder *B. H.* ende gebruyct haren raed inde opvoedinge van dien, wandelt toch vroom, op dat ghy int eynde tot den voor-gestelden prys komen moocht, daer ghy my in alle blydschap van alle droefheyte verscheyden vinden sult, gelyck ick niet en twyffele aen de Genade Godts. De Heere sy met u by den welcken ick hoope morgen te rusten, ontlast synde van alle zwaricheyt. Geschreven in de Huysinge myner versoekinghe, op den 22^{en} July, 't welck is den lesten dach van de vyfthiende weeck mynder Gevanckenisse, die ick (Gode sy loff) om geen schandelycke feyten geleden hebbe, waeromme ick oock met goeden vrede van hier vaeren sal, als den ouden Simeon, om met myn aenghesichte te aenschouwen, des Heeren ons Eeuwigen Vaders Heerlyckheyd; Groet my myn Ouders Vader ende Moeder, met mynen Broeder ende Sisters, ende onse Grootte-Moeder, uwe Moeders Sisters ende Broeders, met eenen Heylighen groete inden Heere, gheschreven by uwen Geaffectioneerde en beminden Man

HERMAN SCHINCKEL,
A°. 1568."

Laeger stont by-gevoecht het na-volgende.

„Dat hebbe ik V. E. gheschreven weerde en lieve Huysvrouw, ende ick soude u noch van andere saecken wel wat breder hebben onderrigt, maer ick en heb niet eer Pen, Inckt ende Papier konnen krygen, dan gister ontrent de middach, want ick hadde daerom gebeden, om u een weynich te weech-waerts te helpen in onse reeckeningen, hetwelk ick (so veel my moghelyck gheweest is) na myn beste wetenschap en kennisse ghedaen hebbe, men sal de reekeningen scherper moeten deur sien, doch altyd sal V. E. dese myne

rekenschap daer toe dienen, dat ghy daer aen sult konnen mercken, hoe na ghy by cans sult mogen by koomen; Want het en sal nimmermeer veel schelen. Onder myn Reken-boecken synder twee, een lanck-werpige, ende een smal: In 't een van dese twee dat door de Kaffetory ghenaeft is, heb ick geschreven den Geboorte-dach van onse Kinderkens, mitsgaders de uyre van dien, wilt hier by teeckenen (als ghy 't Boeck weder hebt) desen dach mynes vertreckings, ende voor onse tedere Spruytjes en kleine Kinderkens dat voorz Boeck bewaeren, tot een memorie en gheheuchenisse van haren lieven Vader: Ick hebbe hier aen elck van dese Kindertjens een luttel gheschreven, om my daer by te gedencken; Adieu nu ô Beminde Huysvrouw! tot dat wy malkander in Godes Rycke weder sullen sien: Geschreven op mynen Sterfdach den XXIII. July 1568."

„Den H. Apost. Pauli I. Timoth. 4. 7. 8."

„Ick hebbe den goeden stryt ghestreden, ick hebbe den loop geeyndicht, ick hebbe het Geloove behouden; Voorts soo is my wegh geleyt de Kroone der Gerechtigheyd, welcke my de Heere de Rechtveerdige Rechter in dien dage geven sal, ende niet alleen my, maer oock alle den genen, die syne verschyninge lief gehad hebben."

2.

Aen syn Ouste Dochter.

„Myn Beminde Dochter CATHARINA, ghy syt de alleroutste van mynen Kinderen; Want ghy sult nu den negenthienden Octobris toe-komende ses jaeren out werden. Hout gheheuchenis van uwen Vader, dan ghy en derft u syns handels en wandels als oock syns stervens niet schaemen, draecht u altydt vroom, ende laet u leeren ende onderwysen van uwen Vrien-

den ende Maghen in alle deuchtsaemheydt, ende weest hen met alle den geenen, daer ghy onder gestelt wert gehoorsaem, in al 't gunt tegen Godts ghebodt niet en is, de Heere geve u-lieden synen Segen, ende laete u daechlicks op-wassen in alle cieraet der deuchden ende eerbaerheydt, poocht u om wel te leeren lesen ende Schryven, want dat sal u nut ende oirbaer wesen, ende oock nodich alle de daghen uwes levens, als ghy een weynich leedich tydts hebt van uwen behoorycken dienst ende arbeyt, soo en begheeft u selven doch niet inde ydele Clap-Schoolen der jonger onbedochte Luyden, daer niet dan ydelheydt om en gaet, maer stelt u liever om wat lesen in den Evangelio ende Brieven der H. Apostelen, daer ghy door verbeteret mach werden, ende soo ghy tot uwe Huwelickbaere jaren komt, soo bid den Heere, dat hy V. E. na synen sin met raet uwer Voochden en Vrienden eenen goeden oprechten ende God-vruchtigen Man wil geven, by den welcken ghy in alle kuysheydt, eerbaerheydt, ende heyligheydt, stil en gherust meucht leven, soo u Petrus ende Paulus de Apostelen, ende alle de Goddelycke Schrift wel leeren sal: Hier mede neme ick aen u Adieu myn lieve Kint, en laete u dien Genadighen God en Heere tot een behoeder. Geschreven op den dach mynes Offers, d welck is den drie-ende-twintigsten van Julius in het Jaer onses Salichmaeckers vyfthien hondert acht-en-sestich: By my uwen Vader.

En was ondergetekent,
H. SCHINCKEL."

3.

Tot syne jongste Dochter.

„JOSINA of JUSTA, Lieve Dochter, ghy syt de

tweede van myne Kinderen ende sult (na myn onthout) den 20^{en} van December toe-komende out syn vier jaren, ick denck ghy geen groote geheuchenisse van my hebben sult, doen ick ghevanghen worde op den achtsten Aprilis lest-leden, 't welck was Donderdaegs voor Palm Sondach, doen hadt ghy uwe Suster TRIJNTJE by der handt ende ginck voor de deure, ende schreyde my na, 't welck my dikmael gheduyrende dese vyfthien weecken mynder incarceration of Ghevanckenisse, seer harde in myn hert gequest heeft, als ick peynsde op uwer beyder tranen, doch God die Almachtige, genadige, ende getrouwe Vader onses Heylandts JESU CHRISTI, heeft my in alles ghetroot, ende den rouwe helpen verwinnen, so dat myn blytschap is seer overvloedich in alle myne verdruckinge; wetende dat het lyden deses tegenwoordighen tydts, niet en is te vergelycken met de Heerlyckheyd welcke hier namaels sal geopenbaert werden. De Heere wil syne gunst en ghenade over V. E. uytstorten, dat ghy meucht groot werden en op-wassen als een wel-rieckende Bloeme in des Heeren Oogen, ende u-liede begaeven met alle eerbaerheyd ende wil u (soo ghy tot de jaeren coomt) eenen Saligen Houwelicxdag verleenen, dat ghy moocht Kinderkens winnen ende op-voeden in alle Godsaligheydt, maer soo langh ghy in u jonge jaeren syt, wilt V. E. immers begeben tot zedigheydt en onderdanigheyd der geener die toe-sicht over u draghen naer des Heeren Ordonnantie; Haet alle Danseryen ende nachtloupen, want het beste dat daer uyt voort komt, is, een bevelecte en schandelycke fame, leeft vreedsamelyken met uwe Suster ende Broeder ende bemint malkanderen, soo u Johannes den Apostel in synen eersten Brief leerdt, ende de gantsche Schrift: Wat ick u schryve dat schryve ick uwe Suster mede ende uwe Broeder, ende wat ick haer-lieden schryve, dat

schryf ick u; onderwyst elkanderen met vrede en minne. Die Heere bewaere u, geschreven den 23. July 1568. By uwen Vader.

H. SCHINCKEL."

De 4^{de}

En aller-laetsten Brieff van af-scheyt, geschreven aen syn Jongste Kint en Soone BRUYN HARMENSZ. SCHINCKEL, geluckigher geheugenisse.

„O Alder-liefste Soon BRUNO, ghy syt de derde ende de jonghste van de Vruchten die my God gegeven heeft, ende ghy en sult geen memorie ofte kennisse van uwen Vader hebben; Ghy waert Gebooren op den eersten van Meert in 't Jaer M. D. LXVII. Soo dat ghy noch geen ander hallef Jaer out en zyt. Doen ick in apprehensie ghenomen wierdt, stont ghy inde sta-stoel inde Keucken, ende lachten my toe, doch ick betaelde u weder met weenen; als ghy tot uwe jaren geraeckt, ende bequaem sult geworden syn omme ter Schoole te gaen, zoo voecht u selven neerstich ende Onderdanich onder Godvruchtige Schoolmeesters; ick bidde den Heere dat hy uwe Jonckheyd in alle reynicheyt ghelievet te bewaren, als ghy kunt lesen ende schryven met het geene dat daer aen dependeert en toe-behoort van reecken en cyfferen, soo begeeft u tot een Handwerck of Studie of yet anders, daer uwe Vrienden ende Voochden u toe sullen raeden, na dat sy merken sullen den roep uwes levens daer u God toe geschickt en beroepen heeft te vereysschen, voecht u also danich, ende roept des Heeren hulpe daer over aen, dat uwe Susters, ende alle die uwer van doen soude mogen hebben, troost ende bystant aen V. E. vinden: Weest geen twistmaecker, maer soeckt altoos

vrede met een yegelycken te onderhouden, soo sult ghy aengenaem wesen voor God ende voor de Menschen. Houdt immers uwe Moeder in allen cere ende reverentie, ende weest haer E. onderdanich ende troostelyck in allen, op dat se aen u ende uwes Susters Godsalige leven mach vreuchde hebben in den Heere, ende dat sy haer door uwe deuchden mach verblyken, en een verquickinge haers droefnis verkryghen, dewelcke haer van wegghen myns ellendighen doods (om soo nae de Werelt te spreecken) seer hart en strengelyck overgaet: So ghy tot uwe Manbaere jaren koomt, arbeyt altyt u te onthouden van lichtveerdigen geselschappe, van droncken drincken 't welck een wortel is van alle quaet, van hoereeren, van dobbelen ende spelen, maer stelt u tot alle vromicheydt en deuchtsaemheydt, comt ghy ten Huwelicken staete, soo leeft vredelyck ende eerbaerlyck in alle lanckmoedigheydt, met uwe Huysvrouwe, op dat ghy ghenieten meucht de groote beneficien en weldaden, die God den Heere deur den Konincklycken Propheet David den Godsaligen toe-seyt in den 128. Psal. Weest altoos vigilant en arbeysaem, vertrouwt op den Almachtigen, ende ghy sult ghewisselyck syn segghen ontfangen; u Vaders doot en sal u niet te verwyten staen, want ick om geen schandelycke stucken en lyde; Ende of wel ymandt soo onverstandich soude mogen bevonden syn, dat hy V. E. sulcx tot spyte voor-wierp, dien verdraecht met alle ootmoedigheydt en geduldicheydt, want sulcx betaemt den goede te doene. V Groote-Vader en Groote-Moeder van mynent wegen, ende u Overgroote-Moeder met alle uwe Oomen en Moeyen van beyde uwe Ouderen syden, sullen gheneuchte, en vreuchde in u nemen, wanneer sy sien sullen uwen deuchdelycken ommegeanck en leven, maer 't welck het alder-meeste is, ghy sult hier door Gods Genade en Liefde op u verwecken.

Adieu, lieve Soon, ende inde plaetse van uwen sterf-
felycken Vader, die ghy luyden naer den Lichame
verliest, stelt u gantsch in de behoedinghe des Al-
der-Hoochsten Vaders, die inde Hemelen is. Ghe-
schreven desen XXIIJ. July A°. 1568. Op den Dach
myner verhuysinghe uyt desen Lichame. By my uwe
Vader

HERMANNUS SCHINCKEL.”

Deze brieven nemen wij over, zocals de Heer Jacob ze medegedeeld
heeft.

V.

HET WILHELMUS VAN NASSOUWE.

Wilhelmus van Nassouwe,
Ben ick van Duytschen bloet,
Het vaderlant ghetrouwe
Blijf ick tot in den doedt.
Een Prince van Orangiën
Ben ick vrij onverveert,
Den Coninck van Hispaengiën
Heb ick altijt gheëert.

En Godes vrees te leven
Heb ick altijt getracht,
Daerom ben ick verdreven,
Om landt, om luyd' gebracht,
Maer Godt sal my regeren
Als een goet instrument,
Dat ick sal wederkeeren,
Al in mijn regiment.

Lijdt nu mijn ondersaten,
Die oprecht sijt van aerdt.
Godt sal u niet verlaten,
Al sijt ghy nu beswaert.
Die vroom begeert te leven,
Bidt Godt nacht ende dagh,
Dat hy my kracht wil geven,
Dat ick u helpen magh.

Lijf ende goedt te samen
Heb ick oock niet verschoont,
Mijn broeders hoogh van namen
Hebbent u oock betoont.
Graef Adolph is gebleven
In Vrieslandt in den slagh,
Sijn siel in 't eeuwigh leven
Verwacht den jongsten dagh.

Edel en hoogh geboren,
Van Keyserlicken stam,
Een Vorst des rijks verkoren,
Als een vroom Christen man,
Voor Godes woord gepresen,
Heb ick vry onversaeght,
Als een heldt sonder vreesen,
Mijn edel bloedt gewaeght.

Mijn schildt ende betrouwen,
Zijt ghy, o Godt mijn Heer.
Op u soo wil ick bouwen,
Verlaet my nimmermeer.
Dat ick doch vroom mijn magh blijven,
U dienaer t'aller stontd,
De tyranny verdrijven,
Die mij mijn hert doorwondt.

Van al die my beswaren,
En mijn vervolgers zijn,
O Godt wilt mij bewaren,
Den trouwen dienaer dijn.
Dat sy my niet verrasschen
In haren boosen moet,
Haer handen niet en wassen
In mijn onschuldigh bloedt.

Als David moeste vlugten
Voor Saul den tyran,
Soo heb ick moeten suchten,
Met menich edelman.
Maer Godt heeft hem verheven,
Verlost uyt aller noot,
Een Coninckrijk gegeven,
In Israël zeer groot.

Na 't suer sál ik ontfangen
Van Godt den Heer het soet:
Daer nae soo doet verlangen
Mijn Vorstelijck gemoet.
't Welk is dat ik moet sterven
Met eeren in het veldt,
Een eeuwig rijk verwerven,
Als een getrouwen heldt.

Niet doet my meer erbarmen,
In mijnen wederspoet,
Dan dat men siet verarmen
Des Conincks landen goet.
Dat u de Spangiaers krencken,
O edel Neerlandt soet,
Als ick dat gae bedencken,
Mijn edel hert dat bloet.

Als een Prins opgeseten,
Met mijnes heyres kracht,
Van den tyran vermeten,
Heb ick den slach verwacht,
Die by Maestricht begraven
Bevreesde mijn geweldt.
Mijn ruyters sagh men draven,
Seer moedigh door het veldt.

Soo het de wil des Heeren
Op die tijdt had geweest,
Had ick wel willen keeren,
Van u dit swaer tempeest.
Maer den Heer van hier boven,
Die alle dingh regeert,
Die men altijd moet loven,
En heeft het niet begeert.

Seer Christlijck was gedreven
Mijn Princelijck gemoet,
Standvastich is gebleven
Mijn hert in tegenspoet.
Den Heer heb ick gebeden
Van mijnes herten grondt,
Dat hij mijn saeck wil reden,
Mijn onschult doen oorcont.

Oorlof mijn arme schapen
Die zijt in grooten noodt,
U Herder sal niet slapen,
Al zijt ghy nu verstroyt.
Tot Godt wilt u begeven,
Zijn heylsaem woordt neemt aen,
Als vrome Christen leven,
't Sal hier haest zijn gedaen.

Woor God wil ick belijden
En sijne groote macht,
Dat ick tot geenen tijden,
Den Coninck heb veracht,
Dan dat ick God den Heere,
Der hooghster Majesteyt,
Heb moeten obediëren,
In der gherechtigheydt.

- „Dit bekende, eenvoudige en treffende lied werd waarschijnlijk in het laatst van 1568 of den aanvang van 1569, door Filips van Marnix gemaakt; de redenen, die het aan dezen als dichter doen toeschrijven, vindt men wijdloopig bij Schotel, *Gedachten over het Wilh. van Nass.* 1834, beknoptelijk en noz nader aangedrongen bij Broes, *Filips van Marnix II*, I. bl. 182 vv. — „Eerst voor troostlied gezongen, werd het, van de eerstvolgende jaren aan, opwekkingslied en krijgsmarsch” (Broes). Men zong het oorspronkelijk op de wijs van Charles, een lied op Karel V, in het oorspronkelijk duitsch uitgegeven in Görres’ *Allteutsche Volks- u. Meisterlieder*, S. 279. Zie *Nederl. Geschiedzangen*, I. 365. waar het te vinden is, even als in den *Nederl. Gedenck-Clanck*, bl. 46, *Geuse-Liedboek* (1683) bl. 44 en elders. De tekst is in die uitgaven verre van eensluidend. Voorts herinnere men zich, dat elke eerste letter van elk couplet een der letters van den naam *Wilhelmus van Nassou* is.
-